DE NIEUWE STEM

4

MAANDBLAD VOOR CULTUUR EN POLITIEK
TIENDE JAARGANG / APRIL 1955

DE NIEUWE STEM, maandblad voor cultuur en politiek, verschijnt de 15e van iedere maand onder redactie van
voor Nederland: N. A. DONKERSLOOT / O. NOORDENBOS, secretaris / J. B. CHARLES / JAN ROMEIN / J. SUYS / VICTOR E. VAN VRIESLAND / W. F. WERTHEIM — *voor Vlaanderen:* MARNIX GIJSEN / KAREL JONCKHEERE / JULIEN KUYPERS — *voor Indonesië:* SOEJONO HADINOTO / SUNARIO KOLOPAKING / SOEDJATMOKO — *vertegenwoordiger voor Suriname en de Antillen:* LOU LICHTVELD.
Men wordt verzocht kopij enz. niet te zenden aan de redacteuren persoonlijk, maar aan het Secretariaat der redactie, O. Noordenbos, Kuinderstraat 25-III, Amsterdam-Z. Inzendingen worden alleen in behandeling genomen, wanneer de kopij getypt is, postzegels zijn bijgevoegd en het adres op de kopij zelf is vermeld.
Het abonnement loopt van 1 Januari tot 31 December en kost voor Nederland *f* 18.—, België frs 275.—, buitenland *f* 22.50 resp. frs 350.—. Voor leden der W.B.-Vereniging en studenten, ingeschreven aan een Nederlandse of Belgische Universiteit is de prijs *f* 15.— resp. frs 225.—. Losse nummers *f* 2.— resp. frs 30.—. Losse nummers buitenland *f* 2.50 resp. frs 40.—. Jaar-abonnement betaalbaar naar verkiezing per kwartaal of per jaar.

Uitgave: N.V. WERELD-BIBLIOTHEEK

AMSTERDAM
Admiraal de Ruyterweg 545
Giro 1677

ANTWERPEN
Lange Koepoortstraat 2
Giro 316339

INHOUD

	blz.
JAN ENGELMAN, Arnhemsche Psalm	193
P. MINDERAA, P. N. van Eyck, poging tot een synthetisch beeld	200
F. VAN DER KOOI, Droom van een gepensionneerde	213
ICHORO ANDO, Verzen	221
GERBEN COLMJON, Het mysterie van Jeanne d'Arc	227
J. M. PLUVIER, Zeven jaar Pakistan	235
MET STEEK EN DEGEN	247
KORT BESTEK	252
EX LIBRIS	255

Jan Engelman

ARNHEMSCHE PSALM

„Surely he shall deliver thee from the snare of the fowler, and from the noisome pestilence".

Die in de schuilplaats is gezeten
der allerhoogste Majesteit,
die zal vernachten onvergeten
en Almacht's schaduw uitgespreid.
Zoo zal ik zeggen van den Heere:
mijn toevlucht en mijn bastion,
vertrouwde God, Gij kunt het keeren,
Die nimmer eindigt of begon.
Hij zal u redden uit de strikken,
het slagnet van den vogelaar,
Hij zal u nimmer doen verstikken
in pestverderf van schade zwaar.
Hij zal u dekken met Zijn vlerken,
betrouwen schenkt Zijn vleugelpaar.
Zijn waarheid is, zoo gij zult merken,
uw rondas en uw beukelaar.

O dag uit duizenden die blonk zoo blauw
naar de wanhopigen, maar niet vergeten
door 't brein des oorlogs, dat rekende en overzag
hoe zij gelegerd waren bij het frontscharnier.
Stil zocht Montgomery het draaibaar pand,
die nauwe stortsluis, holle uitvalspoort
en doortocht voor Verlossing's driftig stroomen
naar 't ver vijandig roofnest, naar Bevrijding's doel,
om schoon te wasschen wat zoo maatloos was bevuild:
beschikkingsvrijheid en het waardig leven van den mensch.
September, — zie, de Rijn stroomt door het groen
van zatte uiterwaarden met het bont en goedig vee.
De heuvels glooien flauw, de zomerbosschen gelen
en ginder, blauw op blauw, onwetend toebereid,
ligt argeloos de stad, het silhouet getand
met torens die den hemel zoeken eeuw na eeuw.

De zon blinkt overal, zij koestert meest de menschen
door laagheid neergedwongen in verslaafden staat
en die ter kerke gaan, waar zij uit éénen mond
verdrijving smeeken van het albeheerschend leed:
de groote tirannie, die hun het hert doorwondt.

De vogels trekken voort, zij zoeken 't winteroord,
want zij zijn altijd vrij, zij wéten niet
van menschen vastgekleefd als vliegen in het web.
En daar....
Dáár zijn de starre vogels weer die menigmaal
zijn aangestaard met heimwee in hun grooten trek
d'onvrije hoofden over naar de haard van 't kwaad —
de vogels van 't verderf en van gerechte wrake.
Het stalen doodslied dat zij gonzen uit
drijft golvend door het dal naar vijanden en vrienden.
Soms 't eigen doodslied. Diep is het gevaar
te worden fel vaneengescheurd of half doorschoten,
wanneer zij hangen talrijk als de vruchten in een gaard
en overspannen 't luchtruim met een duizendblad.
Maar zie, o zie! — Wat doet hen nederstrijken
zoo kalm als waren zij hier altijd thuis?
Zij oop'nen zich en beng'lend aan hun blanke schermen,
die wiegen op het vloeien van den wind,
beginnen negenduizend mannen 't reddend werk
waarom gesmeekt is met een hartstocht zonder maat
door jeugd en ouderdom, door burger en soldaat,
door hen die zwijgen en die luidkeels praten,
door de opstandigen en hen die zijn gelaten.
O God, bescherm wie ons de hand komt reiken!
O God, geef hun genade in het vuur!
Het vuur dat al ontbrandt, en feller voort zal branden,
van de gedoemden, eind'lijk staande voor den muur.

Gij zult niet vreezen voor het dreigen
en toeslaan van den schrik des nachts,
noch door den pijl ter aarde zijgen
die overdag vliegt onverwachts.
Vreest niet in donkerheid te sterven
aan pestilentie's wandlend vuur,

noch voor het openlijk verderven
dat u verwoest op 't middaguur.
Er zullen duizend mannen vallen
naast u en aan uw rechterhand
tienduizend mannen zullen vallen.
Alleen, het komt niet aan úw kant.
Gij zijt het die den val der boozen
naast u met eigen oog aanschouwt
en omgeschud het goddelooze
dat zijn rondeel heeft opgebouwd.

Gedeeld in drieën voor hun aanval op de stad
gaan nieuwe Argonauten om der vrijheid gulden vlies,
als jagers, lang geschoold, die sporen van het wild
stil volgen naar verscholen hol en leger.
't Geweer in d'aanslag, aan hun gordel de granaten,
het oog vol argwaan bij het minste wat beweegt,
zoo sluipen zij in 't zondoorzeefde bosch,
door stille tuinen waar de vroege aster gloeit,
breedspiegelend water langs dat oevergras bevloeit.
Zij doen hun werk op 't afgesproken uur
zoo kalm als in gevaarloos avontuur.
Gerugsteund door het leger dat in Brabant vecht
en wetend dat gerechtigheid haar komst bereidt,
is man voor man een kracht, een onafhanklijk rijk:
de uitgelezenen, het dapperst bloed van Albion,
ervarenen van Alamein, Nettuno en Caën.
't Volk ziet een wonder na de lange jaren
van hoop en vreezen, vroegen opstand en verraad,
het jubelt en het schreit wanneer de vlag gaat uit
die tijden ingehouden achter 't zoldervenster wachtend lag.
Het loopt te hoop en spreidt de vingers van victorie,
omarmt bevrijders als vermiste en herkende zonen,
het spreekt hen staam'lend aan in Eilands eigen taal.
Want anders weet men niet: wij komen vrij!
Gered! Gered uit slavernij en dood,
uit de vernedering, uit ramp en hongersnood.
Wij lééfden niet meer, bitter en versomberd,
vol haat, verachting, onverwonderd
om alle slechtheid, om hun misbruik van het woord.

Nu keert de kans, want daar zijt gij....
Het land, het volk, de mensch is vrij!

Eén dag, één dag van lichte glorie,
één dag is vreesloos, zonder juk,
één dag van hoop en van geluk!
Dan trilt de naald van de balans,
zoo wankel is de oorlogskans.
Ontdekt, gestuit en opgehouden door het vuur
des vijands, die, ontdaan van d'aanvangsschrik,
het spel doorschouwen kan en vecht verbeten voor zijn huid,
zijn zij die zwevende planeerden uit azuur
als nieuwe engelen in oorlogs som'bren tooi
en dreven af naar hier, fantomen in het licht.
Eén troep stoot door, hij volgt de boorden van den Rijn
door 't juichend benedendorp, een laan van vlaggen en oranje,
en rept zich naar de bruggen die den groenen stroom
met ijzer overspannen in een dubblen greep.
Dáár is de uitkomst! Dáár is doodelijk gevaar!
Dáár klopt de slagaar naar het hart van 't front
en wie er heerscht, heerscht in de lage landen
die snakken naar ontkomen en een nieuw bestier.

Wat wij het diepst van al verlangen gaat teloor
en 't leven zelf zou sterven zonder ongenade.
De vijand waakt, hij sluit de koenste mannen in,
die in het zicht van 't doel en op den oever
van redding omsingeld worden door heet vuur.
Ten onder gaan zij, man na man, en onverlost
is 't land waarvoor zij sterven, maar het vlaggedoek
der vrijheid is het laatste wat zij zien met brekend oog
en van befloersten horizon dreunt het bevriend kanon.
Dit ging voorbij, toen alles viel
bleef onaanrandbaar het kasteel der ziel.

Gij zijt mijn vrije burcht, o Vader,
op U alleen heb ik bestek;
den Allerhoogste, niemand nader,
heb ik gesteld tot woonvertrek.
Daar kan geen kwaad mij nog genaken,

geen geeseling met felle roe;
geen plaag zal mijne tent aanraken
wanneer Gij vouwt den voorhang toe.
Hij zal Zijn engelen gelasten
te waken op mijn eenzaamheid,
ik zal niet in den blinde tasten
langs wegen der verlatenheid.
Zij dragen mij op lichte handen
langs den spelonk des ondiers heen.
Mijn voet gaat veilig door de landen
en stoot zich aan geen stronkelsteen.

Toen is begonnen wat geen mensch vergeet
die er geweest is, in dien zwarten poel van leed,
bij die benauwdheid, kalmen stervensmoed,
bij blinden angst en stil vergoten bloed.
O roekloos offer, door het lot te niet gedaan!
O wilde jeugd, die in de modder is vergaan
en zocht een plek op onbekende erven
om vóór de doorbraak van het licht te sterven.
Hoe groot en kalm hebt gij een nederlaag gedragen
met enkel geven en voor zich niet vragen,
met verontschuldiging, omdat het krijgsbevel
de lachende vallei omploegde tot een hel!

Zij zijn omsingeld door een somb're overmacht.
En zèlf gejaagd als wild door bosch en struiken,
met lichte wapens kampend tegen 't zware vuur
van tankgeschut en opgerukte batterij,
nauw saamgedreven in die engte aan den Rijn
is héél de mankracht van het reddend legioen, —
nu niet te redden, want de helpers, neergezweefd,
de Polen, komen verder niet dan het beschoten veer.
Bevrijders en bevrijden zijn in 't noodlot één
en de gemeene ellende kent geen onderscheid.
Van boom tot boom, van huis tot huis gedreven,
door straat en loopgraaf, in doorzeefd struweel,
zoekt ieder zijn beschutting, knielend achter puin,

in stof verstikt, verdoofd door 't hoog en waaiend fluiten
van gloeiend lood dat regent uit de lucht, —
en wacht, in kelders biddend, op den ondergang.

Als wij de doodsvallei betreden
laat ons elk aardsche vriend alleen.
Er is gezucht, er is geleden.
But not in vain! But not in vain!

Het duurde negen dagen; negenduizend man
gedood, gewond, verslagen en geboeid.
Zóó lang hield geestkracht uit en het beraamd verzet
bleef, tot de gordel leeg was, op den oever staande.
De laatsten zwommen van dat doodenland
met kalme slagen naar den overkant
en achter 't weiland, maar ondenkbaar ver,
stond als een blauwe edelsteen de morgenster.
De lange winter komt, 't gevluchte volk zwerft rond,
de stad ligt uitgebrand, geplunderd en geteisterd.
Het sneeuwt, het sneeuwt op de ruïnen
met vlokken die de ramp te weten schijnen,
zij dekken bloed en roet met hun barmhartigheid.
Straks hoort die doode stad, door zooveel ramp verbijsterd,
ontwaakt in lentelicht en rijp voor nieuwe kans,
het dreunen van de stappen der gerechtigheid.
Wat over ons beschikt zweeft in den eeuw'gen duur:
de mensch leeft beneden blind en wacht Verlossing's uur.

Op leeuw en adder zult gij treden,
beducht voor kracht, noch doodsvenijn.
Gij zult den jongen leeuw vertreden,
uw voet zal op den draakskop zijn.
Hem help Ik uit, zoo spreekt de Heere,
dewijl zijn ziel Mij heeft bemind;
op hoogten waar hem niets kan deren
stel Ik die met Mijn naam begint.
Roept hij Mij aan, Ik zal hem hooren,

in de benauwdheid vindt hij Mij.
Ik red hem snel, hij wordt herboren
tot leven onbedreigd en vrij.
Ik zal met langheid zijner dagen
verzadigen hem gansch en al.
Naar eeuwig heil zal Ik hem dragen
en uit doen rusten in Mijn dal.

„Arnhemsche Psalm" is geschreven ter herdenking van den slag om Arnhem en de bevrijding van deze stad, in opdracht van het Arnhemsche gemeentebestuur. De tekst is gecomponeerd door Herman Strategier voor sopraan, bariton, declamator en koor. Het koor zingt voornamelijk de woorden van den 91sten psalm, die het „thema" van den tekst is. Over dezen psalm was op Zondag 17 September 1944, den dag dat de Engelsche parachutisten neersprongen, in de Groote Kerk een predicatie gehouden. Eenige dagen later, in het heetst van het gevecht, is de psalm door inwoners van Oosterbeek, op verzoek van de Engelschen, in hun eigen taal voorgelezen aan gewonde soldaten en aan mannen die het vuur in moesten.

P. Minderaa

P. N. VAN EYCK;POGING TOT EEN SYNTHETISCH BEELD[1])

De eerste October, de datum waarop, in 1887 Pieter Nicolaas van Eyck werd geboren, is passend gekozen voor een herdenkingsbijeenkomst en voor de publicatie van de geheel aan hem gewijde aflevering van het Amsterdams Tijdschrift voor Letterkunde. De opdracht bij deze gelegenheid naast Dr. F. C. Gerretson een herdinkingsrede uit te spreken heb ik met blijdschap aanvaard, óók omdat men steeds gaarne getuigt van wat men oprecht bewondert en bemint, maar vooral ook omdat de vraag kwam van een groep jongeren, de kring van studenten van het Amsterdamse tijdschrift voor letterkunde en van de Stichting de Beuk. Ik ben reëel genoeg om te begrijpen, dat de aandacht der jongste generatie in bijzondere mate getrokken wordt door nieuwe stromingen en figuren, maar ik kan niet zonder spijt, ja zelfs niet zonder een zekere wrevel aanzien, dat velen van hen, geobsedeerd door ongetwijfeld merkwaardige, maar nog alleszins problematische pogingen tot vernieuwing van onze poëzie, achteloos voorbij gaan aan —, zo niet blind zijn voor de grootheid en diepte, als zielsuitspraak en als schoonheid, van het in onze letterkunde geheel op zichzelf staande oeuvre van P. N. v. Eyck. Hoe zou het hem verheugd hebben, dat het initiatief tot deze avond en tot de herdenkingsbundel is uitgegaan van jongeren, bij wie zijn zang weerklank vond.

Ik zal mij hier niet bezighouden met een schets van dit leven, noch met een opsomming en waardering van het omvangrijk en zeer onderscheiden oeuvre. De opstellen van het gedenkboek schenken hierover allerlei détails en de reeds verschenen studies of in-memoriam-artikelen verschaffen ieder, die het zoekt, het verlangde materiaal. Ik ga voorbij aan Van Eycks journalistieke brieven in de N.R.C. Ik zal ook hier niet in gelijke mate als voor de dichter aandacht vragen voor de geleerde, de meester van vele literair-historische en kritische essays. Dit zou, wilde het in overeenstemming met de betekenis van dit werk en gedétailleerd geschieden, een studie op zichzelf vragen. Laat mij slechts over de literatuur-historicus en kritikus samenvattend mogen constateren, dat hij in grondigheid van kennis, in redelijk doorzicht en intuï-

---

[1]) Het volgende is met weglating van enkele passages, die pasten in een toespraak, maar minder in een artikel, de voordracht gehouden op de Haagse herdenking van P. N. v. Eyck, 1 October 1954.

tieve doorschouwing van de kunstwerken die hij behandelde, in het naspeuren van de drijvende en remmende psychische krachten en in de conscientieuse opbouw van het in dat alles verankerd betoog uniek genoemd mag worden. Het beeld dat hij van verscheidene dichters, de analyse die hij van menig kunstwerk gaf, muntten uit door een de volledigheid naderende veelzijdigheid en tevens door een peilen van het essentiële. Daarmee is in het geheel niet in strijd, dat een deel zijner beschouwingen over bijv. Hadewych, Gorter of Leopold niet onbetwistbaar bleek en niet algemeen werd aanvaard. Wat hij in zijn inaugurele oratie als een conditio sine qua non stelde voor de literatuuronderzoeker, de volstrekte wil tot persoonlijke onbevangenheid, daarnaar heeft hij in strenge zelftucht gestreefd, maar de bestudering van een kunstwerk is principeel van andere aard dan die van een chemisch proces. Is reeds bij dat laatste algemeen geldige objectiviteit strikt genomen onbereikbaar, in veel sterker mate is de eigen persoonlijkheid ingeschakeld bij het lezen en waarderen van literatuur. Dat die persoonlijkheid in van Eycks geval een scherpzinnig denker was en een nauwgezet geleerde, maar tévens een diepzinnig dichter, was van onschatbare waarde voor het werk. Terecht heeft hij immers met klem verdedigd, dat het kunstwerk niet alleen en niet in de eerste plaats te verstaan is door wetenschappelijk geoefend denken, maar in zijn essentie gekend moet worden door een beleven der verbeelding. Daarmee is een rijker kans gegeven om door te dringen in de kern dan met een formeel filologische methode alleen, maar.... het resultaat is onvermijdelijk en ook geenszins verwerpelijk, op markanter wijze een product van de eigen persoonlijkheid en het onderzochte werk. Literatuurgeschiedenis en kritiek, die zou leiden tot onbetwistbare algemeengeldige formules, blijft niet alleen aan de buitenkant zonder het geheim dat in de kern van ieder kunstwerk schuilt te benaderen, maar steriliseert al spoedig het leven. De verbeeldingskracht in de zin die Van Eyck er mee bedoelt, door het wetenschappelijk geweten voortdurend behoed voor elke willekeur, stelde hem in staat tot openbarende peilingen van de essentie van het zieleleven en het werk van menig dichter, die ook voor wie zich tenslotte tot een andere visie gedreven zag, van de grootste betekenis zijn. De eerbied waarmee deze kritikus elk waarachtig kunstwerk benaderde, en de behoefte van zijn dialectische geest om recht te doen aan alle componenten en nuances, maakt de lectuur van Van Eycks essays tot een veeleisende arbeid, maar als men de volharding der waarachtige belangstelling bezit, tot een ongemeen boeiend intellectueel genot. Van slechts enkele studies en redevoe-

ringen bestaan tot nu toe afzonderlijke uitgaven, zoals die van zijn academische oraties en van dat diepzinnig boek, dat zijn credo bevat als religieus wijsgeer èn als dichter „Over leven en dood in de poëzie", waarvan echter de tot 240 ex. beperkte uitgave buiten de handel bleef. Zijn essays zijn verder ten dele gemakkelijk toegankelijk in zoverre ze inleidingen vormen op tekstuitgaven als die van Drost, v. Limburg Brouwer en Gorter, ten dele liggen ze verstrooid over tijdschriften en verzamelwerken, maar er bleven ook vele ongepubliceerd bij deze perfectionist, die het geschrevene steeds herproeven wilde. Als wij, beoefenaars van de literatuurwetenschap, uitgevers en overheid, iets aan zijn nagedachtenis verschuldigd zijn, dan is het zeker het tot stand brengen van een uitgave der Verzamelde Werken.

Zulk een uitgave is dringend nodig voor het essayistisch werk, maar zal toch als het rijkste en meest eigene wat Van Eyck ons schonk, zijn volledige poëzie bevatten. Ik wil trachten enkele trekken aan te duiden die in deze poëzie — en daartoe reken ik ook een enkele prozabundel — en in haar ontwikkeling fundamenteel zijn en de kern vormen van dit dichterleven. Maar ik wil niet nalaten tevoren ook hier te waarschuwen voor een misverstand dat in oppervlakkige uitspraken over deze poëzie, die de een van de ander klakkeloos overneemt, nog voortwoekert, nl. dat we hier te maken hebben met gedichten, die wortelen in het denken *over* het leven en niet in het leven zelf, waarmee men dan bedoelt ze als echte, spontane poëzie te diskwalificeren. Het misverstand gaat samen met een de werkelijkheid geweld aandoende voorstelling van een homogene Beweging-groep in onze poëzie, waar men onder de onweersproken leiding van de meester Albert Verwey de poëzie beoefende als een indirecte levensuiting, als bezonnen uitbeelding van ideeën. Ik laat nu in het midden met hoeveel recht dit van sommigen, die men tot de Beweging-groep rekent, mag worden gezegd. Van Eycks gedichten echter ontstonden vanuit de bewogenheid van zijn gehele wezen, ontbrand aan een onmiddellijke ontroering. Die bewogenheid was niet uitsluitend sensitief of emotioneel, al hebben die elementen dikwijls een zeer grote intensiteit, maar ook zijn denken werd er in betrokken. Hoe kon het anders, als het om het gehele wezen gaat. Het denken is in die staat niet geïsoleerd en natuurlijk iets wezenlijk anders dan redelijke redenering. Zoals hij het zelf eens schreef: „het gehéle levensgevoel, dat door die ontroering of gebeurtenis bewerkt wordt, schiet los". Ontegenzeggelijk heeft ook hij, vooral in zijn eerste bundels, wel eens strofen geschreven, waarin de dichterlijke bewogenheid wegebde, maar de in beweging gezette gedachte

nog rytmisch voortsprak, gelijk bij andersgeaarde dichters het volle gedicht soms verloopt in een niet meer poëtisch geïntegreerd klankspel. Maar aan zulke zwakheden of inzinkingen mag men het eigenlijke werk niet meten. Zijn ras-dichterschap manifesteert zich juist aan de wijze waarop de jongeling met het overbewuste kritische intellect en de vroeg-rijpe culturele vorming, de bewonderende kenner der Franse symbolisten, zich aan zijn voorbeelden en aan de „literatuur" ontworstelt en zingen gaat met een eigen stem, totdat in de latere bundels verzen in hem geboren worden, waarin zijn gehele levensstrijd en de problematiek van zijn denken zijn vóórondersteld, maar die ons tegenklinken als zuivere, dikwijls wonderlijk lichte zielsmuziek. Ik denk aan een eenvoudig tweestrofig gedicht uit *Herwaarts* met een titel, waarin u nog het kritisch denken hoort formuleren „Quasi pacem reperiens". Maar hoor dan dit zingen:

Eens, eens, voor 't zonlicht neigt,
Wijl reeds, uit donkre klingen,
De zuivere sikkel stijgt,
Een eeuwig lied te zingen.

Maar dan, als de avond zijgt,
In zilvren schemeringen,
De stilte in 't hart, dat zwijgt,
En rust van alle dingen.

Als ik de gehele ontwikkeling van dit dichterleven en dichterwerk overzie dan weet ik dit niet beter aan te duiden dan met het woord dat hij als titel gaf aan zijn prozabundel: *„Opgang"*. Opgang is hier vanuit de martelende strijd tussen de dorst naar de vergankelijke schoonheid der aardse zinnen en de hunkering naar vereeuwiging, tot een bewogen vrede, wanneer de vereeuwiging als een zekere belofte de aardse schoonheid doordringt. Opgang vanuit een wanhopig besef van de absurditeit van het menselijk bestaan en van een daaruit voortvloeiende donkere melancholie tot een schouwen en ervaren van de zin van de wereld en van eigen leven sub specie aeternitatis. Opgang vanuit een schijnbaar onherroepelijke eenzaamheid, een obsederend ervaren van de tweeheid tussen het eigen ik en natuur, mens en godheid tot een in zalige ogenblikken reeds beleven van de eenheid en de blijde verwachting van de volheid generzijds de dood. Opgang vanuit de verbijstering om een tot zinloos lijden gedoemd leven tot de erkenning van het lijden als eeuwige noodzaak; vanuit de trotse zelfhandhaving en veroveringsdrift van het denkend Ik tot de overgave aan

een de menselijke rede te boven gaande, geschónken vervulling; vanuit de verrukkingen en desillusies der zinnelijke liefde tot een zielsliefde, die de zinnen te boven gaat en verheerlijkt. Opgang vanuit de bittere drang om als een poète maudit te moeten zingen van eigen verscheurdheid, tot de huiverend aanvaarde roeping tot het gedicht, dat, zoals hij zelf schreef, menselijke rytmen zou zijn een in vormen van taal hoorbaar geworden harmonie van individuele levensbeweging met de universele rytmus van de cosmos, ja tot de roeping om in het dichtend scheppen medewerker te worden aan Gods zelfopenbaring.

Van het aanvangsstadium, waar de opgang begon, geeft hij een onmeedogende belijdenis in de schets *Allerzielen* in de bundel *Opgang*. Na het citeren van een vierregelige strofe, waarin hij eens zijn gang naar het kerkhof beschreef, terwijl hij in de starre rust rondom als een dode in zich om droeg „mijn liefde met haar dorre, koele gaven", vervolgt hij: „O, ik herken u, stem van mijn jeugd, ik herken u, klacht van het hart dat achttien jaar was en zich oud voelde als het hart der wereld. Jeugd van een ziel die te spoedig het ganse leven verloochend had en met een rilling terugschrok voor de verschrikkelijke tred door de dagen, van jaar tot jaar, uit niets, door niets, tot niets, — haar menselijk lot. Weet gij nog, vriend, die sprak vanuit een zelfde gevoel, en sprak, tot mij, van de plicht anderen dat niets dragelijk of vergeten te maken? Ik kon het niet, want ik was onmachtig tot mensenliefde en dacht dat ik mijzelf verschrompelen voelde. De dode die ik in mij omdroeg, een dode liefde misschien, was mijn eigen dode ziel". En in het eerste stuk van die prozabundel, dat terecht de titel „Einde" draagt, omdat het de afsluiting is van de duisternis vóór de opgang tot het licht begon, tekent hij zichzelf verslagen neerzittend, een morgen na een wanhopige nacht van worsteling, op een heuvel bij Brussel, uitstarend over de stad. De laatste zinnen luiden: „En zachtjes drupten de tranen uit zijn ogen en de onherroepelijke onmacht van zijn leven loste zich op in de schamele machteloosheid van zijn wensen. Hij sloot zijn ogen voor de verschrikking, met het hoofd in de handen verborg hij in een schijn van trots voor de wereld de gebroken hoogmoed van zijn ziel, en bepeinsde murw en gelaten de voor altijd verstikte begeerten van zijn jonkheid".

Als tegenpool uit de laatste bundel leg ik u voor het gedicht *Anima Nostra,* waarin ook de klacht om het nog niet vervuld zijn klinkt, maar met welk een zekere en licht-blije verwachting:

Ziel, die u zó beklaagt, gij zijt niet dood,
Enkel verloren in u zelf: 't is tijd,

Dat gij uw donker tot de dag bereidt,
Want zie, de morgen kleurt de kim al rood.

Wacht langer niet, maar kom. Als aanstonds 't licht
De hemelweerschijn opwekt in uw blik,
Ontmoet zijn reinheid een herschapen ik,
En handen, bevend aan een blij gezicht.

Wat de hunkerende mens in 't algemeen en de kunstenaar misschien in verhevigde mate beweegt is verlangen naar geluk, maar dit begeerde geluk heeft onderscheiden gedaanten. Het is, naar ieders aard gemodificeerd, vooral de gedroomde volmaaktheid van wat men smartelijk mist. Nog altijd geldt: Da wo du nicht bist, dort ist das Glück! Voor Van Eyck, geboren in het fin-de-siècle, in wat Van de Woestijne noemde de generatie van de twijfel, voor Van Eyck, die door zijn kritisch intellekt, zijn lichtgevoeligheid en door de levenservaringen van zijn jeugd als voorbestemd was tot individualistische apartheid, nam het geluksverlangen de gestalte aan van verlangen naar eenheid. Het intellekt hongerde naar kennis, om de veelheid der verschijnselen te kunnen ordenen in de eenheid van het bewustzijn. In de natuur, onder de mensen smart hem, zodra hij uit het primitieve eenheidsleven van het kind is ontwaakt, zijn isolatie, al kan hij niet nalaten die te koesteren. Uiterst merkwaardig ja onthullend is wat Van Eyck in een schets *De Blinde* vertelt van de gevoelens die hem bestormden, toen hij als kind voor het eerst een bril moest dragen. Nooit vermoed stond daar de wereld nu om hem heen in strakke, begrensde, eigen vormen, in een diep-gespannen perspectief. Te zien werd een ontdekking van steeds nieuwe wonderen, maar het betekende ook een nadrukkelijk op zichzelf verwezen worden, een gescheiden zijn van wat de bijziende een vage ineenvloeiing was geweest. Dat het kind dit eigenlijk meer als verdriet aanvaart dan als vreugde is wel heel kenmerkend. De dichter schrijft later, terugziende: „Dit echter bleef na van de kleine gebeurtenis waardoor te zwakke ogen geholpen werden: dat het verbond verbroken was en dat de wereld, groot en van mij gescheiden, buiten mij lag als een andere eenheid, die mij geluk gaf als ik iets van mijzelf in haar herkende, maar mij, wel het allermeest, smartte, zovaak ik haar om gemeenschap vroeg en zij generlei gemeenschap te geven had."

Deze hunkering naar de gelukservaring van de eenheid, dreef Van Eyck niet op te gaan in sociale verbanden, doch hij zocht het begeerde vanuit zijn kwetsbare apartheid te beleven in het denken, in de liefde,

in de droom, in de verbeelding. Dat was de bron van Van Eycks onverzadigbare kennisdorst, van zijn innig verkeer met bloemen en vogels, van een uiterst teder en steeds meer vergeestelijkt liefdeleven. Dat was het ook van een poëzie en een filosofie der poëzie, waarin zij het tovermiddel werd der ontgrenzing, van de overwinning der tegenstellingen en gescheidenheden, zoals geluk en lijden, leven en dood, vergankelijkheid en eeuwigheid, ziel en godheid. Dit betekende voor hem niet een vlucht uit de onverzettelijke realiteit, gelijk woorden als droom en verbeelding in anderer mond zouden doen vermoeden, maar het was heel zijn leven, zijn denken en dichten lang, de benadering van de eigenlijke werkelijkheid der éénheid achter en boven de verscheurde wereld der veelheid. En die eigenlijke werkelijkheid betekende voor hem religieus verlost zijn en ware schoonheid. De benadering daarvan geschiedde uiteraard langs verschillende wegen, die nu eens over de bloeiende aarde gingen, dan weer door ijle luchten, in hemels heimwee op zoek naar het paradijs der ziel, waar de met gretige zinnen beminde aarde zou versmelten met de bovenzinnelijke en boventijdelijke sfeer van het hemelse. De wendingen van die weg, zeker ook de ups en downs van telkens bereiken en verliezen, vindt men in de opeenvolgende bundels en zij werden als in een symbolisch levensverhaal verbeeld in het grootse lyrisch-epische gedicht Medousa, dat Knuvelder kon noemen „naar gehalte en vorm het grootste dichtwerk uit de moderne Nederlandse letterkunde". Hoe instructief voor het verstaan van dit dichterleven een analyse van dit dichtwerk ook zijn zou, ik heb in dit korte opstel, waar het een zo geladen werkstuk betreft van een vijfduizend versregels, daartoe geen gelegenheid; ik heb er trouwens mijn openingsrede aan gewijd op de laatste jaarvergadering van de Maatschappij der Nederlandse letterkunde[1]).

Het is uit het voorgaande duidelijk, dat het denken en dichten van Van Eyck in toenemende mate zich bewoog in de banen der mystiek. Reeds zijn eerste grote liefde en inspirator Baudelaire werd in al zijn tragische gespletenheid gedreven door mystieke hunkering; ik herinner er slechts aan, dat voor Baudelaire het eigenlijk principe en doel der poëzie was „l'aspiration humaine vers une beauté supérieure" of aan die andere uitspraak van hem: „C'est à la fois par la poésie et à travers la poésie, par et à travers la musique, que l'âme entrevoit les splendeurs situées derrière le tombeau".

---

[1]) De rede zal, zoals gebruikelijk is, worden gepubliceerd in het eerstkomende Jaarboek der Maatschappij.

Na zijn eerste, laat ons zeggen Baudelairiaanse periode zien we in Van Eycks werk zich een ontwikkeling, zo niet een omslag voltrekken, die op het levensvlak zeer wezenlijk is beïnvloed door de liefde van en tot zijn vrouw, de liefde waarin hij van de pijn der gescheidenheid genas. Ik ken geen dichter, die met groter en inniger diepte heeft gesproken van de zegenende kracht in zijn bestaan van de liefde en de liefste, zoals, om één voorbeeld te noemen, in deze laatste strofe van het gedicht *Tot de Enige*

Zo zijt gij, drift en teerheid, in mijn leven
Het milde licht, dat mij geheel doordringt,
En alle lied kan maar van één ding spreken:
Liefde, die van ú droomt, die ú bezingt.

Op een ander plan werden Van Eycks geestes- en zieleleven, zijn denken over wereld en cosmos, leven en dood, de bewustwording en verdieping zijner poëtische ervaringen en verlangens gevoed door de studie van Plato, van wie hij in zijn *Uren met Platoon* een zeer eigen keur bijeenbracht met oorspronkelijke, ook de commentator typerende toelichtingen, en door een intens zich verdiepen in de grote mystieken. Zeven heeft hij er aangewezen, als de hoge heiligen, die zijn vernieuwde leven, denken en dichten hebben gericht. In de Opdracht van de hen gewijde bundel *Meesters* schrijft hij overduidelijk:

Wat ik gevoeld, bepeinsd heb, en verbeeld,
Al wat mij, naast háar liefde, greep en dreef:
Ondertoon van mijn dichten, half-verheeld
Totdat ik eindelijk deze verzen schreef,

Gij, hoge heiligen, wier zacht geweld
Mij overwon, wier stem mij, eens gehoord,
Steeds inniger klinkend, altijd heeft verzeld,
Ik dank het úw verschijning, wezen, woord.

Deze zeven *Meesters* wier gestalte in zeven grote gedichten wordt opgeroepen, zijn achtereenvolgens: Boeddha, Lau-tze, Platoon, Christus, Hadewych, San Juan de la Cruz en Spinoza. De volgorde is de historische en verraadt dus niets van een voorkeur, van een bijzonder besef van verwantschap. De gedichten zelf doen dat voor wie ze met overgave leest, wel. Spinoza moge de mystiek-wijsgerige visie hebben gegeven waarin Van Eycks denken en ervaren zich het meest thuisvoelde, en wiens visioen van eenheidsbeleving en Godsschouw vóór zijn sterven hij hier dan ook als hoogste waarheid beschrijft, Hadewych en San Juan de la Cruz zijn de diepst-beminde zuster en

broeder van zijn ziel, wier mystiek dichterschap hem als hoogste mogelijkheid voor ogen staat. Het gedicht *De Grot* over San Juan vangt dan ook aan met de verzen:

Hij, die het laatst een van mijn meesters werd,
Een van de liefsten; die 'k vaak naast mij voel:
Somtijds, en even — té vermetele droom! —
Bijna als in mij voel. . . .

Men is dan ook — ik roer dit maar even aan, zonder er op in te gaan — niet klaar als men Van Eyck bestempelt als Spinozistisch pantheïst. Dat moge voor zijn wijsgerige theorie passen, in de onmiddellijke zielsuitspraak van zijn poëzie leeft een sterk element christelijk-mystieke vroomheid. In de Nazang van Medousa komt dat o.m. duidelijk uit, als hij verhaalt, hoe hij eens zijn geloof in Christus verloor, maar in het Medousa-symbool terugvond wat hij verloren had: „andre lichtbron van 't verzaakt geloof" en zelfs, als hij gesproken heeft van de beide symbolen van zijn ziel in zijn werkkamer, de afbeelding van het slapend Medousahoofd en het gebrandschilderd raam met Christus in Gethsemané, aan het eind van het grote gedicht aan Medousa de vraag stelt:

Spreek ik van hem, van u?

Raadselige vraag in 't diepst geheim der ziel.

Het heeft diepe betekenis dat bijna al de gedichten uit *Meesters* sterfgedichten zijn, dat ze het moment beschrijven, waarop de heilige, door de poort van de dood heen, de grote vervulling van de nu ongedeelde eenheid met de godheid tegemoet gaat. Heel Van Eycks latere lyriek is doortrokken van het verlangen naar deze doorgang tot het volkomene als met een brandend heimwee. Alleen is hij zich daarnaast met zekerheid bewust, dat de bestemming van de mens in *dit* leven niet deze schaduwloze volkomenheid is, en is zijn hart, ten spijt van dat opperste perspectief, vervuld van een liefdevolle gehechtheid aan de schoonheid van de aarde en aan zijn taak op de wereld. Juist het samengaan in een vibrerende spanning tussen deze gehechtheid en het heimweevol vooruitzien geeft aan vele gedichten een zeer eigen toon van ontroering — denk aan *De Tuin,* denk aan *Herwaarts* met het refrein aan Luyken ontleend „Aan d'overkant is 't zalig land" en de terugkeer tot eigen dal en huis met de bede: „richt, ogen, de ijver van mijn hand".

In de gedichten over Hadewych en San Juan de la Cruz, staat de bevrijdende dood echter geheel op de achtergrond. Hadewych wordt getekend op het moment, dat ze na vele jaren van dichterlijk zwijgen,

en na een langdurige innerlijke crisis, in de felle zang van de nachtegaal Gods oproep hoort om opnieuw te dichten. Eerst had ze in haar mystieke opgang gefaald door de trots; dan, na lange klachten om gemis en dorheid, had ze, in volkomen zelfontlediging, de genade bereikt een te zijn met Christus, ja opgevoerd te zijn in Gods verborgen wezen. Maar ze was weergekeerd tot de trouw van het eenvoudige aardse werk, zwijgend vervuld van het ondoorgrondbaar Beeld van God, dat ze niet anders kon voelen en noemen dan liefde. Maar nu verstaat ze sidderend de oproep van de nachtegaal; ze zal in nieuwe zang het woordeloos geheim moeten verkondigen aan de mensen, waaronder zij dienend leeft.

Dit is maar een korte, armelijke aanduiding van wat Van Eyck hier in vervoerde verzen, waarin zijn hoogste droom muziek wordt, heeft bezongen. Door alles trilt de verering voor —, het hunkeren naar deze opperste vorm van dichterschap. „Hoe dikwijls", mijmert hij aan het slot:

Hoe dikwijls heb ik haar in droom gezien
Zoals zij tóen ging, met verstilde blik,
Recht-op en sterk, in 't hart een lied misschien, —
Altijd voor God. Dan, hunkerend, mijmerde ik:

Liefde; leed, blijdschap; volheid-in-gemis;
Doorleden en doorjubeld, nooit gevreesd, —
God, hoe verschrikkelijk, hoe verrukkelijk is
Dit leven voor, met, in, door U geweest!

San Juan de la Cruz tekent Van Eyck voor ons in de lage donkere grot bij het klooster, van waaruit hij uren lang met wijd-open ogen uitzag over het zon-overstroomde land, dronken van de schoonheid, die hem beeld, neen werkelijkheid wordt van de allesomvattende goddelijke heerlijkheid. Maar ook: herinnering aan de duistere kerker, waarin hij in uiterste verlatenheid had geleden tot hij uit 't diepst van zijn ellende gezongen had van vrijheid, van tweezaamheid-in-eenheid in God, door God, met God. Door de onpeilbare stilte heen had Gods stem tot zijn hart gesproken

Van 't Licht, waartoe die duisternis rondom
De zware maar onmisbre doorgang was.

En bijna jaloers schrijft Van Eyck aan het slot:

Nooit zal ik neen, zelfs bij benadering niet,
Niet anders dan in zeldene droom alleen,
Gods wereld zien als, uit die lage grot,

Zelf goddelijk nu, zijn heldere blik haar zag.

En toch konden aan die regels deze twee andere voorafgaan:

En ik? Een te' vermetele waan 't gevoel
Of ik hem somtijds, even, in mij had!

Wie de poëzie van de volgroeide dichter Van Eyck wil verstaan in haar diepe zin en geestelijke schoonheid leze naast Medousa, deze bundel Meesters, ook zonder twijfel de andere gedichten in die bundel, maar vooral Hadewych en San Juan de la Cruz. De gehele latere lyriek, in haar jubel om eigen vervuld-zijn maar ook in haar menselijke klacht om lijden en gebondenheid, is één hunkering naar wat de Meesters ervoeren, en die hunkering is slechts mogelijk omdat hij het beloofde land voor zich zag.

Ik wil dat nog even demonstreren aan enkele elementen van dat werk zelf.

De twee beheersende motieven van zijn lyriek zijn de twee, die in deze gedichten centraal waren, de vogel en het licht. De vogel, dat is voor de dichterlijke verbeelding de verbinding tussen aarde en hemel. Hij behoort even wezenlijk tot beide, hij stijgt zingend van de aarde op en verliest zich in de onpeilbare verten van de hemel, hij zet neer op een boom in de besloten aardse tuin en zingt van de onbegrensde, ongedeelde ruimte. Telkens in deze verzen is de vogel de bode van de geheime kracht en vreugde, die alle smart en kleinheid van het leven komt doorstralen. In de roep van een zeldzame vogel, die neerstreek in de grote boom van de tuin, groet de stem van de gestorven vriend en meester van generzijds. De vogel is de drager der belofte van komende vervulling en eenheid, van volkomen geluk. Luister in de volgende strofe naar de onrustige ademtocht van verlangen en óók van verrukking, zich manifesterend in de enjambementen en zie het prachtige beeld in deze invocatie van het geluk:

't Geluk is in mij; neen, niet in mij, boven
Mij, zwevende; als een vogel breed-gesneeuw-
Vlerkt, hel-wit, bijna roerloos zwevende over
Blinkende plas waar enkel licht nog leeft.

En als ik de nachtegaal noem, wie denkt dan niet aan het donkere, gedragen lied van de dood:

O dood, geheime nachtegaal,
Die in de donk're hagen zingt.

tot op het slot:

Onhoorbaar sluit de nacht zich dicht....
Mijn ziel wordt vol van eeuwigheid.

Nog één voorbeeld, uit *De Tuin,* waar de dichter op het horen van de jubeldrift van de nachtegaal boven zich-zelf wordt uitgevoerd en zich met de hemelvogel vereenzelvigt, met deze nachtegaal,

Die vaak de nacht, in 't donker loof verscholen,
Zo zelf-vergeten fel heeft vol gemaakt
Van jubel-drift, waar 't hart naar had gehaakt
Als 't wijkend doel van zijn verlangstig dolen,

Dat ik in blijdschap vér voorbij mijn pijn,
De vogel zelf werd waar, naar alle zijden,
Trillend moment van hemel-wijd verblijden,
De adem uit zong van nacht en sterreschijn.

Naast de vogel, het licht! Het licht dat straalt over de aarde, maar zelf schijnt te behoren tot een ander rijk[1]). Voor het stille zuivere geestelijke geluk kiest Van Eyck, die zoveel gezongen heeft van de troostende, omhullende nacht, het helle woord *lichternis.*

Telkens weer is een lichtschijn, zijn vooral de sterren het symbool van zyn hoogste verwachting. Denk aan *Het Zuiderkruis*! Het eerste vers van *Medousa* luidt: „Een ster, een onbekende, ons aller hoop", vertaling van het motto naar Balzac, dat hij reeds boven het ontwerp van 1908 schreef.

Centraal is het licht in de gehele Medousa. Haar dwaaltocht begint immers bij de duistere Styx, waarheen haar vader was verbannen, haar leven wordt omgezet wanneer haar in verblindende schijn de lichtgodin Athena verschijnt. Aan het einde is de verloste Medousa zelf een zegenende lichtgeest. De tuin der Hesperiden, symbool van een troebelloos geestelijk geluk ligt te glanzen in een bovenwezenlijk droomlicht. Men kan telkens in dit werk spreken van een licht-mystiek, waar het licht een geestelijke kracht is binnen in de ziel, symbool van een eeuwig, verheerlijkt zijn.

Bijna stamelend omdat het hier het onzegbare raakt heeft Van Eyck daarvan gesproken in een uitweiding bij de beschrijving van de Hesperiden-tuin. Wij horen de ziener verwant aan San Juan de la Cruz als hij schrijft:

Maar in 't doorzichtig wezen van de ziel,
In 't diepst, in 't binnenst binnenst, ziet de geest

---

[1]) Over de betekenis van het licht-motief in Van Eyck's werk vond ik na deze voordracht een verwante beschouwing bij ten dele andere voorbeelden in de bijdrage tot het herdenkingsnummer van C. Bittremieux.

Een licht en 't is hem aanstonds of 't hem wenkt.
Maar 't wenkt hem niet. Iets in hem is 't dat zich
Getrokken voelt, stil in dat licht dringt, en —
Verzonken zelfs de laatste erinnering
Der wereld nu — zich zelf daarin verliest.
Dat blinde zelf-verlies van geest en ziel
Is 't Licht. Maar dan, in 't Licht hervindt de geest
Zichzelf als vórm der ziel, als vorm van 't Licht,
En ín zich, zo verzield, vernieuwd, hervindt,
Ziet hij de wereld óok: herschapen, nieuw.
De reine vorm der ziel, het Licht, hij zelf
Eén stil, hoog, helder eeuwig ogenblik,
Vol nameloze vreugde en heerlijkheid.

Misschien zullen weinigen de dichter hier volgen. Wij zijn immers genaderd aan de verwoording zijner diepste ervaringen. Werden ze hier gegoten in beeldende, maar abstracte begrippentaal, ik wil eindigen met een lyrisch gedicht, waarin hij dezelfde ervaringen weet uit te spreken in een prachtig gekristalliseerd natuurgedicht, voor ieder die poëzie verstaat een bewijs van zijn grote en oorspronkelijke dichterlijke kracht. En het is een gedicht dat ons tegelijk bij dit herdenken van zijn sterven ontroerend spreekt van de stralende heerlijkheid die hij voorzag. De dichter staat in peinzende concentratie voor het raam en staart de wintertuin in. En dan zegt hij stil voor zichzelf, eerst sceptisch, dan van een diepe zekerheid doordrongen, terwijl de blijde ontroering in de voorlaatste regel het rytme versnelt om in de laatste statisch te verstillen:

Hier, in mijn eigen leven: ik.
Op gras en takken stilte en sneeuw. —
Wat droomde ik van heelal en eeuw?
Daar is alleen dit ogenblik.

Ik voel 't. En toch, niet gans als mijn,
Maar of 't mij toeruist door die boom:
Een stem, van verder dan mijn droom
Gezongen uit een dieper Zijn.

Wel weet ik: als die stem mij richt,
Wordt eens dit bont-verweven lot
Plotseling tezaam getrokken tot
Eén, helle, kern, een flitsend licht.

F. van der Kooi

DROOM VAN EEN GEPENSIONNEERDE

Toen de gepensionneerde met zijn rugzak langs veld en wegen trok, voelde hij zich weer als vanouds. Het landschap vlijde zich met de lieflijkheid hem uit zijn jeugd bekend, en aartsvaderlijk dialekt waaide hem soms om de oren. Zelfs de stad waar hij binnenkwam leek hem vertrouwd en van onherinnerbare heugenis, misschien wel omdat ze hem onbekend was. Alleen, hier en daar brak plotseling wel eens een bres in het idyllische, maar dan wendde hij zich snel om, en zocht, en zag, iets honigkleurigs van oude steen, of een compositie van een muur en vensters met een boom, een hek, een stuk gazon, kortom een erfje, dat in de loop der eeuwen zijn eigen maat en evenwicht gevonden had.

„Ik lijk wel een dromend paard dat z'n oogkleppen gebruikt," lachte hij in zichzelf. Maar hij wist drommels goed dat hij niet droomde, en weer jong was.

En dan was er dat wijf geweest, al in 't begin van de stad in een buitenwijk, dat aardbeien verkocht. 't Leek wel een Belgisch wijf, hij had Frans moeten praten. Een schoteltje met aardbeien had ze voor zich. „Combien?" had hij gevraagd. En het wijf had nors geantwoord: „Dix francs". Verrekt duur, vond hij in zichzelf, en wou al doorlopen. Maar hij bedacht zich: „als een groet van deze dichterlijke stad," dacht hij balsturig-zonnig in zichzelf, neem ik ze. Dan zal ik ze op die bank langzaam opeten, onder deinende lentetwijgen, bij het zacht orkest van asphalt en motoren. „Eh bien, je prends le tout pour dix francs." Het wijf had hem aangezien of hij gek was. „Comment, le tout!" brieste ze verachtelijk en boos. Ze prikte een aardbei aan een lucifer, hield die omhoog en loeide: „C'est dix francs *l'une*!" — Dat was nu bijvoorbeeld zo'n bres. Maar hij had zich afgewend, het wijf met haar aardbei was achter een oogklep verdwenen, en hij vond iets zéér honigkleurigs en evenwichtigs om naar te kijken, en dat was zonderlingerwijze: hijzelf. „Arm, maar jong!" lachte hij vergenoegd, en voelde zich van jeugd en sterke benen een soort millionnair. Hij zoemde een liedje van „ein armer Schmiedegesell", dat misschien niet eens bestond, en zag weer veel moois in de onbekende vertrouwde stad. Zijn rugzak zwaaide naar links, naar rechts — omdat hij zich onophoudelijk draaide naar al dat moois: naar rechts.... naar links....

Ten slotte werd hij moe van al dat lopen en kijken, zoals het een jongmens betaamt. Daar kwam bij — miliciens weten er van mee te

praten! — dat de riemen van zijn rugzak snijdend op zijn schouders begonnen te drukken, of eigenlijk in de weke zadeltjes tussen schouder en nek, en dat gaf hem zo'n zieke, zure pijn, niet een vlammende pijn die vóór je af en aan danst als een Maori met veren en lansbladen, maar zo'n pijn van „j'y suis j'y reste", die zelf op de stoel zit, zodat je wel verplicht bent in je gedachten te gaan dansen, af en aan, en liever af dan aan, zo ver mogelijk af, en dan zie je ook niks moois meer, want àls je iets moois ziet dan is dat zo dichtbij, dat je ook onmiddellijk denkt: Jasses, ik heb pijn.

Toen zag de gepensionneerde een hotel. Het lag wat achteruit van de straat, achter een keurig betegeld vierkant erfje of pleintje, waarin een reusachtige beuk stond. De trottoirs van de straat bogen rechthoekig naar binnen om het pleintje heen. Verscheidene glimmende auto's stonden daar naast de trottoirbanden, ze hadden het air van metalen odalisken, met langgepenseelde wenkbrauwen en half-toegeknepen amandelvormige ogen die in de verte tuurden met een frigide dromerige uitdrukking. Het hotel zelf begon met een onmetelijke hal, een gestyleerd beukenwoud, donker, glanzend, met ondergroei van zilvertinkelende struiken: tafeltjes en stoeltjes. Daar zaten vrouwen in pauwehoedjes en sluike pelsflanken als getransfigureerde hinden; mannen ook, grover, onverschilliger, beren en auerochsen van het woud, een enkele boommarter sluw, die zwijgende van wanten wist, of een zwaaiende lachende aap, maar allen getransfigureerd tot rustig en lauwerend concert van forse zittende stootklanken. Zo zaten ze als een versteend, verstild concert van jungle in de hal, in de omgebogen hoepels van het kreupelhout.

De gepensionneerde (jong, maar arm) dacht: „Daar hoor ik niet bij. Ik zal hier maar een beetje kamperen." Want dat hij nog wel ergens anders dan in of bij dit hotel onderdak kon vinden, kwam niet bij hem op. Dus ging hij op het loodrecht naar binnen hoekende deel van het trottoir zitten en deed zijn rugzak open. Hij haalde er een dun matrasje uit en rolde dat dwars over het trottoir. Toen ging hij er op zitten, trok zijn schoenen uit, en z'n sokken, en haalde een paar pantoffeltjes uit de rugzak. Hij zuchtte van verlichting en uitrusten, en keek geamuseerd en al met iets van wij-kennen-mekaar, naar de mooie dieren in de gestyleerde junglehal, waar opgerichte dassen en lynxen zwart-wit, fonkelende juwelen rondbrachten, die verder als lafenis werden behandeld.

Uit het donker-glanzende, waar in grotten van zwart fluweel hier en daar de zeldzaamste paddestoelen fosforizeerden, kwam opeens een

hermelijntje trippen, behendig, nonchalant, en werd, op het betegelde pleintje stappend, een jonge serveuse, met een zilveren cymbaal vonkschommelend aan haar ranke pols. Ze vroeg, glimlachend op de gepensionneerde neerkijkend, of hij iets wenste te gebruiken, en hij, glimlachend naar haar opkijkend, gaf te verstaan, dat hij een kopje koffie wenste te gebruiken, hoewel niets zo ver van zijn ware wensen verwijderd was als de wens naar een kopje koffie. Het dienstertje bekeek zijn kampeermatrasje over de gehele lengte en schoot in een hermelijnen lachje, dat het hart van de kampeerder deed spruiten en uitbotten als een botanisch filmpje. Daarop tripte ze weg naar de geheime oorsprongen, het brongebied, der koffie.

De gepensionneerde grabbelde nog wat in zijn rugzak, en haalde er ten slotte een boek uit. Hij ging languit op zijn dunne matras liggen, met de voeten naar de blinde muur en zijn hoofd op de trottoirband, en dacht met gesloten boek (voelend met zijn rug en billen) nog even na over de juiste verhouding tussen donzigheid en strenge vlakheid: het matrasje was net dun genoeg, om de strenge vlakheid van het trottoir er doorheen te voelen, en die deed het vermoeide lichaam — in haar strenge rechtzinnigheid van „zo-moet-je-liggen" — misschien nog méér goed dan een dikke matras, zo'n stevige wolk of reuzenspons, zoals er vast twee of drie in elke hotelkamer lagen te wachten. Hij rekte zich uit, voelende, van achterhoofd naar hielen, hoe het trottoir hem rechtdwong tot in zijn botten en ingewanden, en het was of daar, in zijn botten en om de gewrichten en door alle weefsels, dooibeekjes openbarstten, en begonnen te vlieten, te murmelen, te rinketinken van zwermen muzikale visjes. Hij zuchtte weer en dacht: Hoe heerlijk jong te zijn! Hij dacht: Rusten.... is eigenlijk een vallen, een zich laten vallen.... en het rustvlak is toch eigenlijk maar een ondeugende plager, die je òphoudt, en je stoeit met hem, niet met armen en benen, maar met al de zilveren visjes die uit het verhinderd vallen ontstaan, en als het stoeien helemaal lachende wordt, dan is het slapen.

Toen deed hij het boek open, en begon te lezen. Het was wel een mooi boek, want hij had het voor de tocht uitgekozen om zijn mooiheid. Maar toen hij het zo op zijn matras lag te lezen, vond hij het toch wel een beetje vreemd. Niet een vreemd bóek natuurlijk, maar vreemd ten opzichte van zichzelf; alsof alle boeken, alsof het verschijnsel boek in 't algemeen iets zonderlings was en een beetje ver van hem verwijderd. Maar — 't was toch een goed boek, vergelijkenderwijs, en dus altijd ontwikkelend.

Daar was het dienstertje met de koffie. Wat een zilver en porselein,

wat een textiel en houtwerk: het was een compleet portable boudoirtje! „Oh!" schrok ze met een ogestralend lachje, „nou heb ik uw suiker nog vergeten!" Ze hupte weg, vóór hij terug kon lachen en zich verontschuldigen over het onder zijn verantwoording ressorterende feit dat ze „zijn" suiker vergeten had. Hij ging weer liggen en dacht over zijn boek heen: Geen wonder dat sommige lui met positie, met naam, met geld zelfs, ook nog met dienstertjes gaan trouwen. Ze zijn zo lief. Ze zijn vlot als zeewier in een frisse deining — so gewandt — si agile — een serveuse is eigenlijk een danseuse —. Misschien kom ik ook nog eens daartoe, wie weet, dacht de jonge gepensionneerde.

„En het lepeltje nog! — wat ben ik toch een ui-uil!" zong haar stem niet ver van zijn oor. — „Och, laat u maar, juffrouw," zei hij, „er is al zo veel." — „U wilt toch niet met uw vingers omroeren?" lachte ze blij en intiem. Het was of dit gedeelte van het trottoir, waar zijn matras lag, en nog een paar voet daarbuiten, een gezellig kamertje werd, a little love-nest, en alsof ze, pas getrouwd, zich kinderlijk verheugden in alle bekoorlijke nietsjes van het tehuis en van elkaars beweeglijke glimlachen (dacht de gepensionneerde). Ze huppelde weer weg, om een lepeltje te halen. „Uit de keuken," dacht hij.

Hij las verder in het boek. De schrijver was wel een wijs man, daar ging hij tenminste voor door, volgens 't algemeen gerucht.

Toen ze met het lepeltje terugkwam, ging hij rechtop zitten, en zat met gekruiste benen, als een Boeddha, als een Arabier op zijn tapijt, achter het uitgebreide koffieservies. Er mankeert nog een waterpijp aan, dacht hij. En een fez. En een baard, en een wijde zijen broek, o wat mankeert er nog veel aan. Een heer uit een pas tot zwijgen gebrachte auto beende voorbij op het pleintje, en keek naar hem om, op hem neer. De heer was wèlgevuld en bewoog zich in een goed-getailord grijs pak, dat dun en sjiek vlinderende vouwtjes liet verschieten om zijn bewegen, vooral op de rug. Met zijn rozig en toch reptilisch-uitdrukkingsloos gezicht, met zijn koude blauwe ogen, keek hij even op de kampeerder neer, en stapte toen vlug door naar de marmeren treden van de hal. Daar bewoog hij zich met langzame bochten, als een vervoermiddel wat scheef hangend nu eens naar links en dan weer naar rechts, en ook zo rondkijkend, tussen de zit-heesters van het onderbos.

„Dat is een bewaard gebleven exemplaar Dinosaurus," dacht de gepensionneerde, en keek op naar de serveuse, die met haar blinkende cymbaal bij hem stond. Ze wist waar hij aan dacht, en hij wist dit op zijn beurt, want een lachje schoot uit haar gesmijdige lende, schokte

haar schoudertjes, en deed haar verrukkelijke hoofdje gedempt-fourire-derig voorover buigen, de kin bijna op haar borst, en een prille gescandalizeerdheid om haar lippen, alsof ze wist te lachen om iets, waar je eigenlijk niet om lachen mag, omdat het te tragisch is, of te eerwaardig.

„O, juffrouw," zei hij opeens ernstig. Ze hurkte bij hem neer. Hij vertelde dat hij de hele dag gezworven had door zalige landouwen, ein armer Schmiedegesell', en door de stad ook nog, en of hij hier wat eten kon, want hij had honger. Hij kon dadelijk eten, zei ze, als hij dat wou. „Ja maar," zei hij, „ik ken die hotels, is het niet te duur?" — „Wij zullen wel iets speciaals voor u klaarmaken," zei ze. Ze zat bij hem met één knie op de grond, en de andere omhooggehurkt, net als de slanke prinsesjes der oude hiëroglyphen. „Dan hoeft u niet zoveel te betalen," zei ze. Ze keek hem zo lief en goed aan, ernstig nu, en zo dichtbij, hij liet zijn duim-en-vinger spelen met de rand van haar rok en vertelde van de aardbeien, die hij ook al niet had kunnen eten. „O ja," zei ze, „aardbeien zijn ont-zèt-tend duur hier." Ze sprong op. „Ik zal dadelijk wat laten klaarmaken."

Hij strekte zich uit, en hield het boek weer als een schuin afdakje boven zijn hoofd. Hij keek tegen het boek aan, als een zieke tegen de schuine zoldering van een barak. Daar stonden letters, product van een fabriek die ratelde als een reusachtig station dat je vanuit een zweefvliegtuig hoort ratelen. En die letters betekenden iets. Wat een wijze auteur bedoeld had, en nog iets meer. Eigenlijk nog een flink stukje meer: om prettig gelezen te zullen worden, om aardig te zijn, om in harmonie te blijven met een andere fabriek en een ander geratel, ondanks dat kleine grote beetje wijsheid dat ook op twintig bladzijden kon in plaats van op tweehonderd. De gepensionneerde zag het proza voor zijn ogen schiften in mededeling en gesticulatie, en de gesticulatie, met gezellige, insinuerende, inpalmende maar onnodige woorden, was tienmaal zo omvangrijk als de mededeling. De gepensionneerde keek naar het geschifte proza op het zoldertje boven zijn hoofd en voelde zich losgaan van al die literatuur. Hij dacht: Waarom zou ik mijn armen nog vermoeien? Hij lei het boek omlaag op z'n knieën. Hij dacht: Ik heb zelf genoeg om aan te denken en dan zonder poespas. Niet direkt véél, en kort, maar stil bij iets blijvend, langzamer, langer.... èchter.... ver van de taal....

„Hier hebt u vast de aarpeltjes," zei het meisje vrolijk aan zijn oor. „Dan kunt u vast beginnen. 't Vlees en de groente breng ik straks wel, zo gauw ze klaar zijn."

Hij ging rechtop zitten, met gekruiste benen, en begon te eten, dromerig kijkend naar de mooie beukenhal. Een enkele hinde of jaguar keek soms ook naar hem, en hij begon zich echt thuis te voelen op zijn kampeerplaats. Toen hij de aardappelen half op had, dacht hij: Ik ga even in de keuken zien waar de rest blijft. Hij liep door een hoek van de hal (het leek wel of die ophield te bestaan, van zo dichtbij, 't was niet meer dan een doorgang geworden) en bevond zich, na nog een paar doorgangen, in de keuken. Het meisje lachte hem tegemoet. In het rood-flakkerende maar éénzinnig-eerlijke licht van een paar flambouwen, die in ijzeren ringen scheef tegen de muur gestoken waren, bleek heel duidelijk dat ze lachte met kuiltjes in de wangen. Een dikke vrouw stond voor een enorm tichelstenen fornuis als voor een smidse, en keek met opgetrokken wenkbrauwen en vooruitgepropte dragonderlippen naar hem om. Ze dacht zeker: „Wat moet die jonge snaak hier? Is het soms om Hadewych te doen?"

„Je zult wel denken, wat moet-ie nou weer," fluisterde hij, heel zacht, opdat de kokkin het niet horen zou. Het meisje verstond hem niet, keek vlug even naar de dikke vrouw voor het laaiende houtvuur, en keek hem vragend aan. Hoe verliep alles naar zijn wensen! Hij bracht zijn mond bij haar oorschelp en fluisterde: „Je zult. . . .," enzovoort, maar onder het praten voelde hij een paar etherische zijige haarpluimpjes, als gedachten, als ongeduldige antwoorden, tegen zijn lippen, en toen ze haar hoofd wou om- en afwenden om heus te gaan antwoorden, liet hij dit niet toe, hij omarmde haar bevende schouders en zoende haar wang, haar lippen. Even bleef ze stil staan alsof ze afwezig was, toen draaide ze zich naar hem toe, keek hem ernstig aan, haar ogen leken groter en donkerder in het rossig walmende toortslicht. . . .

„De biefstuk, èn de groente!" klokte opeens de kalkoense klokhenstem van het oude wijf, een onbeschrijfelijke stem, die herinnerde aan het tikken van een gebarsten Friese staartklok in een zure tot de zolder betegelde Hindeloper kamer — de stem des ouderdoms. . . .

Het meisje draaide zich rank en gehoorzaam om.

„Ik zal het u dadelijk brengen," zei ze.

Dus ging hij maar weer terug naar zijn kampeerplaats. Daar zag hij, dat op het trottoir, naast zijn matras, nog twee andere matrassen waren uitgerold. De twee lui die er op lagen, vrij sjofel gekleed, schenen al te slapen. Hij ging weer op zijn leger zitten, en peuzelde maar wat van zijn aardappelen, wachtend op de biefstuk en de groente. Wat een wijf, met haar opgenomen baaien rokken! Een sirene begon in de

verten van de schemerige stad nader te komen. Hij draaide zich om naar de straat, om het voorbijrijden gade te slaan. Het was een dichte, zwarte verhuiswagen. Naast de chauffeur zat een soort militair of een guardia civil, met een grote zwarte steek op zijn hoofd. Hij keek zijwaarts uit alsof hij iets bepaalds zocht. Hij hing over 't portier, om goed uit te kunnen spieden. Opeens hief hij zijn hand op, draaide zich met een ruk naar binnen, en bewoog zijn kaak. De verhuisauto remde met huilende remmen, stopte niet helemaal, draaide het plein op, en kwam bij de matrassen tot stilstand. De officier sprong op de tegels, een paar guardia-civils kwamen uit de openzwaaiende achterdeuren. Ze begonnen met de buitenste kampeerder. „Caramba!" riep de vent, toen hij uit zijn slaap op de harde trottoirtegels rolde, maar toen hij zag wie het waren, slikte hij de rest maar in. De tweede werd wakker. „Nàann dà!" schreeuwde hij nijdig. Maar nauwelijks had hij zijn ogen goed open, of hij zei, dof en verveeld: „Ah — komatta nááá. . . ." Met de handen op de rug sloften ze naar de openstaande achterdeuren van de wagen, die inmiddels met zijn neus naar de straat gedraaid was. De agenten pakten nu ook het matrasje van de gepensionneerde. „Heee, wat moet dat?" riep hij. „Ik mag toch zeker liggen waar ik wil?" Daar zag hij het dienstertje komen. Ze zette de schalen op een hoge wortel van de beuk en ging naar de officier. Ze praatte tegen hem. Hij salueerde en praatte beleefd maar stram terug. „*Wie* hinder ik hier!" riep de gepensionneerde boos in hun richting. Het dienstertje draaide zich naar hem toe, maar bleef naast de officier staan. Ze zei: „Er is juist een revolutie geslaagd in de binnenstad zegt-ie. Er is een nieuwe regering, en daarom is alles anders geworden." De agenten hadden zijn matrasje opgerold en met de nog openstaande rugzak in de wagen gesmeten. De officier zei scherp en hooghartig over zijn schouder: „U moet óók naar binnen gaan," en keerde zich toen weer naar het meisje.

De gepensionneerde strekte zich doodmoe uit op de bodem van de dichte wagen. De deuren sloegen dicht. De wagen begon te rijden, met een verdovend zoemend gebolder. Daar bovenuit piepten de muizekreetjes van plaatijzeren voegen en een paar losse klinknagels. Hij strekte zich uit, schijnbaar net als zopas op dat heerlijke trottoir, hoe lang was dat al geleden? — en probeerde opnieuw zich te strekken om de gletscherbeken van het alpenlijf te laten ontdooien en de zilvervisjes in scholen te voelen schieten, ontelbaar, naar de vallei van de slaap. . . . Maar de sirene kringde als een waaiende grote roofvogel over zijn mals gesteente, als een aasgier zweefde de sirene af en aan,

af en aan, in kringen waar niets meer, niets meer aan te doen was, en het gebolder was zwart onder hem als een beven der aarde, als een aardbeving — en als er nog slaap was, dan was het wel dit, niets meer te willen weten van al deze narigheid waar niets meer aan te doen was, en dan maar liever weg zijn, vluchten, pijlslank uit de kringen van de aasgier — of stil zinken, of — hoe — HOE?!! ——— zoooo. . . .

De volgende morgen vond men de gepensionneerde dood in zijn bed. In de lijst van zijn spiegel stak een enveloppe, geadresseerd aan zijn hospita. Daarin bevonden zich enige bankbiljetten, die hij, blijkens een bijgevoegde mededeling, bestemd had voor een begrafenis derde klas.

Ichiro Ando

A FLASH OF LIGHTNING

Lightning flashes far away on the horizon
hurling a flare-bomb of purple colour.

The trees all at once
wake up from the darkness,
surprised at their secrets laid bare.

The lightning lights up the tableau of the room,
even the bed where she lies bare;

And on her breathing breasts
the shadows of the leaves reach down
like a new desire.

De Japanse dichter ICHIRO ANDO vertegenwoordigde zijn land op het 2e Internationale Poëzie-congres, in September jl. te Knokke, alwaar hij ons de onderstaande gedichten, in vertaling van hemzelf, afstond voor publicatie in De Nieuwe Stem.

Vooral na de tweede wereldoorlog zijn de Japanners de vrije poëzie gaan schrijven, die ook in het Westen de naar de vorm moderne dichtkunst is geworden, maar ook de oude vormen worden nog wel gehanteerd. Uit de alleroudste tijd is de tanka, *een vers met reeksen lettergrepen in het volgende schema: 5-7-5/7-7; toen het dichten, evenals bij ons, een spel werd (vaak zelfs een gezelschapsspel) werd weer met 5-7-5 op een tanka voortgespeeld, waar weer met 7-7 op werd geantwoord, enzovoort, totdat soms hele reeksen poëzie ontstaan waren. Gewoonlijk waren de eerste „strofen" de meest waardevolle en werden die bewaard. In de 16e eeuw ontstond als afzonderlijk gedicht dit eerste gedeelte (5-7-5) de* haiku. *De gedichten die ANDO „positions" noemt, zijn nog tanka's, haiku's of samenstellingen daarvan. Die, welke hij een titel heeft gegeven, zijn gebeel vrij.*

THE STILL LIFE OF AN ARM

In your arm just pulled out of the gloves,
As white as milk,
And not so transparent as plastic,
The moonlight is soaked.

A Greek lane fading into a forest fountain,
Where Pan and the nymphs are gay with dancing —
That distance becomes shorter or longer
With a faint movement of your body.

Only the rouge of finger-tips moves slowly
Under words uttered once in an while
And the end of that young blood is seen by nobody.

On the table, beside a cold china,
Showing a posture of melancholy for a while
Your hand reclines like a lily.

POSITION

A white
conical flower
trembling faintly
alone
in a room at night
— I do not know anything

the black
eyes of desire
coming out of the forest
stand
outside the door
— you may do just as you want

a skull
sleeping under the wall
cut off
by the shadow of the world
together with fallen bottles
— I am left only to dream

POSITION

A flower collapsed
A stone was melted

a flag swelled
a garden burned

a cat knelt
a butterfly dropped

a woman yawned
a face declined

the sky pealed
I was splintered.

POSITION

This I know —
that at the far end of a vaguely illumined wilderness
stretching outside my consciousness
there is a skull
of beautiful silver grey

and that from the eternally dark sockets of its eye
a quiet flame is rising.

POSITION

The hand
holding up a lamp —
the valley of darkness
roaring and whirling
under it

POSITION

My heavy heavy body
exposes its sinews of grief
like a large chunk of meat on a dresser

In my heavy heavy head
a flower of lead blooms
and it won't shrink, it won't wither

On my heavy heavy anger —
On the sun-setting sea, a black arm of crane falls.

Between my heavy heavy sleep
And the crack of a ruined building a cricket is chirping

O, my heavy heavy half-drunkness
My heavy heavy fever.

Gerben Colmjon

HET MYSTERIE VAN JEANNE d'ARC

Ter gelegenheid van de uitvoering van het dramatische oratorium betreffende de verbranding van Jeanne d'Arc, vervaardigd door Paul Claudel en Arthur Honegger, heeft Matthijs Vermeulen gememoreerd hoe ieder de legende van Frankrijk's heldin kent: die van het boerenmeisje uit een uithoek van het land, dat schapen hoedde en de koe of de geit molk, dat lezen noch schrijven kon; dat op haar vijftiende jaar stemmen hoorde; dat op haar zeventiende, door die stemmen aangespoord, de wettige, nog ongekroonde, koning van Frankrijk te hulp snelde, aan het hoofd van het leger werd geplaatst, steden voor hem op de Engelsen veroverde, bereikte dat hij zich te Reims kon doen kronen, en dat, na in handen van de tegenpartij te zijn gevallen, na een uitgebreid proces, op haar achttiende jaar te Rouaan werd verbrand.

Dat deze voorstelling van zaken vijf eeuwen lang, zij het niet steeds met dezelfde intensiteit, tot het publiek is blijven spreken behoeft niet te verwonderen. Allereerst door het grootse en aangrijpende er van; vervolgens ook door het vele vreemde dat de voorstelling bevat en door de vele vragen die zichzelf opwerpen, vooral wanneer men nader kennis van het overgeleverde materiaal neemt. De mededelingen, de getuigenissen en de documenten spreken elkaar dikwijls tegen en ze staan niet toe door simpele samenvoeging een relaas op te leveren dat sluit als een bus. Maar ook wanneer men het tegenstrijdige over het hoofd wil zien, blijft er veel onverklaarbaar door onvolledigheid. Men gaat vragen: hoe werd dat boerenkind, in een tijd waarin massa's vrouwen visioenen hadden en stemmen hoorden, maar aan het hof toegelaten? Hoe kwam men er in 's hemelsnaam toe, haar de leiding van het leger toe te vertrouwen; aanvaardden de officieren dat opperbevel maar voetstoots, eerder dan te lachen om het boerendialect van die onontwikkelde meid? En hoe kwam ze aan de militaire talenten om een veldtochtsplan te ontwerpen en uit te voeren? Gabriel Hanotaux, de grote historicus die in een boek het raadsel van Jeanne d'Arc, als veel anderen, heeft willen oplossen, schreef daar: „Qui donc lui a appris tout cela et mille autres choses indispensables pour la conduite et pour le succès? Qui? Sur plusieurs points le mystère de sa connaissance des choses est tel que personne n'a pu apporter à ce sujet d'explication formelle". En hij eindigde met de zucht, dat het „énigme" van Jeanne d'Arc wel onoplosbaar schijnt.

Nu is er sedert het najaar 1952 een zekere deining ontstaan door een boek, van de hand van Jean Grimod, met de titel „Jeanne d'Arc, a-t-elle été brûlée?", dat deze aandacht feitelijk niet verdiende. Na een inleidend hoofdstuk toch, betuigde hij zijn erkentelijkheid ten opzichte van twee voorgangers: Grillot de Givry (een pseudoniem), die reeds in 1914 had gepubliceerd „La survivance et le mariage de Jeanne d'Arc", en Jean Jacoby, „Le secret de Jeanne d'Arc, Pucelle d'Orléans", dat in 1932 verscheen. Hij had er wel mogen bijvoegen, dat zijn boek niet meer dan een samenvoeging vormt van een (kort) uittreksel uit Givry en een langer uit Jacoby, met slechts enkele eigen toevoegingen. Wat pas blijkt wanneer men vermelde geschriften van die twee anderen ter hand neemt; welke auteurs veel meer dan Grimod aan zelfstandig onderzoek hebben gedaan, met name Jacoby. Deze laatste heeft vier boeken over de Maagd van Orléans op zijn naam staan (de latere vervallen nogal in herhalingen); hij is een bewonderaar van haar, dus niet iemand die haar wil verkleinen, integendeel, en zijn stijl is even direct en zakelijk, zijn logica even helder, als zijn materiaal solide. Wij willen in dit artikel het al of niet verbrand zijn van de Franse heilige buiten beschouwing laten, daar het ons om inzicht in haar leven en niet om haar dood te doen is, en aangezien Grimod's argumenten aangaande dat leven nagenoeg alle ontleend zijn aan Jacoby, leggen we er de nadruk op dat wij ons in onze uiteenzetting allereerst baseren op Jean Jacoby. Om te beginnen op het genoemde werk, „Le secret de Jeanne d'Arc", en vervolgens op het tweede over haar dat hij uitgaf.

Grimod heeft enige bestrijding gevonden, doch tot nu toe niet op serieuze wijze. Blijkbaar staat de Franse historische wetenschap achter Jacoby; het is althans zeker dat ze verschillende van zijn opvattingen aanvaard heeft. Te onzent is er slechts één artikel verschenen dat Grimod poogde te weerleggen; het is uit de pen van de Nijmeegse hoogleraar R. Post en opgenomen in het tijdschrift Studia Catholica, in de aflevering van September 1952, die echter pas in April 1953 het licht heeft gezien.

Nadat Jacoby in 1932 zijn eerste, geruchtmakende, boek over de Maagd de pers had doen verlaten, werd daarop uiteraard nogal wat critiek geleverd — over welker gering gehalte de schrijver zich beklaagde — die hem er toe bracht die critiek in een tweede boek gedocumenteerd te weerleggen (in zo ver ze weerlegging verdiende). Het is wel merkwaardig, dat Grimod's opponenten Jacoby's publicaties zo slecht of in het geheel niet schijnen te kennen, dat ze, om Grimod te

bestrijden, weer met de oude bezwaren die er tegen Jacoby's eerste boek zijn uitgebracht komen aanzetten, zonder blijkbaar te weten van zijn weerleggingen in het tweede, van 1936, dat getiteld is „La Pucelle d'Orléans. Fille au grand coeur, Martyre et Sainte". Ook zonder dat men de publicaties over de Maagd, na dit werk van 1936 verschenen, kent, kan men uit de verouderde argumenten die de tegenstanders nu nog hanteren afleiden, dat het latere onderzoek blijkbaar geen nieuwe gezichtspunten heeft geopend. Dit spijt ons, want hoe gaarne hadden we bijvoorbeeld in het artikel van prof. Post gezien, dat de zaak een stap verder was gebracht. Nu moeten we tot ons leedwezen verklaren dat deze — wij hebben nu uitsluitend het leven van de heilige op het oog — Grimod, alias Jacoby, op geen enkel detail heeft weerlegd en dat zijn poging, de klok terug te zetten, namelijk om de legende van de schapenhoedster weer tot historische waarheid te maken (indien ze dat ooit geweest is) volledig mislukt is. Om der wille van de historische waarheid en in het belang van het wetenschappelijk onderzoek moge hier van Jacoby's nieuwe gezichtspunten worden gewaagd.

Een gewichtige factor is al dadelijk het jaar van Jeanne's geboorte. Officieel is dat niet bekend, maar men (d.w.z. de „men" van de legende) neemt gaarne 1412 aan, om het meiske zo jong mogelijk te doen zijn bij haar optreden. En toch ook wel zeer om een andere reden. Het is bekend dat zij bij het proces haar naam niet wilde noemen, maar haar leeftijd blijkbaar ook niet, al volgde ze hier een andere tactiek, namelijk door die telkens anders op te geven. Bij het rehabilitatieproces, dat vijf en twintig jaar na haar dood plaats vond en waarbij het Rouaanse proces ongeldig werd verklaard, getuigde haar jeugdvriendin Hauviette dat Jeanne ruim drie jaar ouder was dan zij, zijzelf in 1410 geboren, en Jeanne derhalve in 1407. Een getuigenis waaraan grote waarde moet worden gehecht, daar een meisje zich niet in de leeftijd van een vriendinnetje zal vergissen. Dit getuigenis heeft de aanhangers van de legende heel wat hoofdbrekens gekost; Jacoby haalt een Frans criticus (van weinig importantie) over de hekel, die het in twijfel trok en argeloos (men kent de argeloosheid van bepaalde clericale voorlichters die weinig ontwikkelde keuterboeren en krentenwegers om de tuin willen leiden): N'y aurait-il pas là une faute de copiste? Op zijn beurt filosofeert prof. Post over dit onaangename getuigenis aldus: „Hauvieta kan 45 jaar opgegeven hebben, terwijl zij feitelijk 40 was; dan zou ze geboren zijn in 1415 en Jeanne in 1412 en dan zou alles kloppen. Misschien hebben de griffiers haar niet goed verstaan, misschien hebben ze foutief opgeschreven, misschien hebben ze eenvoudig de leeftijd ge-

schat, denkend dat dit voor hen slechts geringe waarde had". Wij hebben weinig eerbied voor dit fraai wetenschappelijk betoog, en prof. Post zelf zal het wel niet goedkeuren wanneer wij zulk een commentaar zouden geven bij de verklaringen van de getuigen die bij Jeanne's verbranding aanwezig waren, op wier woorden zijn betoog steunt dat zij inderdaad verbrand is. Hij zal zulk een redenering van bijv. Grillot en Grimod wel niet aanvaarden (die zeggen: er bestaan sterke aanwijzingen dat Jeanne na 1431 nog leefde, ergo moeten de getuigen onbetrouwbaar zijn geweest) en die zouden kunnen zeggen: „Misschien hebben ze maar ja en amen gezegd, denkend dat het er niet toe deed".

Maar, helaas voor professor Post, staat het getuigenis van Hauviette niet alleen. Want daar is eveneens haar jeugdvriendin Isabelle Gérardin, die ongeveer even oud was als Jeanne en nog intiemer met haar; deze was in 1456 vijftig jaar, en zo komen we voor Jeanne's geboortejaar ook weer in de buurt van 1407. Verder is er de levensbeschrijdat zij in 1431 24 jaren telde. En ten slotte een belangrijk gegeven in de Rouaanse processtukken zelf. In artikel VIII van de samenvatting daarvan, dat niet op Jeanne's (tegenstrijdige) verklaringen berust doch op het onderzoek van een commissie van rechters die elders hun licht hadden opgestoken, staat dat zij in 1428 twintig jaar oud was. Dus wederom belandt men in de buurt van 1407 als geboortejaar.

Wat hebben degenen die bij de legende zweren toch tegen dat jaartal? Wel, op een eigenaardige omstandigheid werd reeds gewezen door de onderzoeker P. Caze, die in publicaties van 1805 en 1819 Jeanne d'Arc voor een afstammeling van een hertog van Orléans hield en die aangaf dat volgens de Histoire généalogique et chronologique de la Maison de France, par le Père Anselme, revue et corrigée par le Père Ange, de koningin van Frankrijk Isabeau, of Isabelle of Elisabeth, van Beieren in November 1407 van een zoon beviel, Philippe, die zeer spoedig stierf. Maar in de herziene editie der Histoire, in 1770 verschenen (vader Anselme bleek niet altijd even nauwkeurig te werk te zijn gegaan) werd die naam Philippe veranderd in Jeanne. Prof. Post houdt dit voor een lelijke streek van de rationalisten — „het was de tijd toen Voltaire's La Pucelle grote opgang maakte" schrijft hij — en hij werpt de schuld op degene die de uitgave bezorgde, Villaret. Maar Jacoby toont aan, dat de goede Villaret er part noch deel aan had; deze handhaafde in zijn editie van 1764 de naam Philippe nog, maar hij werd vervangen door Jeanne na de dood van Villaret. Nu was het algemeen bekend dat la reine Isabeau een losbandig leven leidde, vooral sedert haar gemaal, koning Karel VI, in 1403 krank-

zinnig was geworden en gescheiden van haar leefde (van kerkelijke zijde verschenen er tal van waarschuwingen tegen haar), en degene die haar het langst en het laatst het hof had gemaakt was 's konings broeder Lodewijk, de hertog van Orléans. Op de dag dat hij bij zijn schoonzuster op kraamvisite wilde gaan werd hij op straat vermoord. De aanhangers van de theorie dat Jeanne d'Arc een Orléans was, houden het er voor dat het borelingske, Jeanne, kort daarna uit het onveilige Parijs is weggevoerd naar Domremy, waar zij onder dak werd gebracht bij de „doyen" van het gehucht, de welvarende hereboer Darc of d'Arc (zijn nakomelingen pretendeerden dat hij zelf van adel was), en waar zij opgroeide onder het toezicht van de edelman De Poulangy. Zij kreeg er naderhand het toezicht over de veestapel, waartoe verscheidene paarden behoorde, waardoor ze goed leerde paardrijden, doch daarbij bleef het niet. Dat er vóór de geboorte reeds een relatie tussen het hof en de familie d'Arc bestond, schijnt te mogen worden afgeleid uit de omstandigheid dat op de 12de Juni 1407, dus vijf maanden voor de geboorte van Philippe, alias Jeanne, een vrouw van buiten bloemen aan de koningin kwam brengen. *Die vrouw heette Jeanne d'Arc.*

Betreffende haar veronderstelde geboorte te Domremy is er nog een aardig gegeven. De edelman Perceval de Boulainvilliers schreef op 21 Juni 1429 in een brief aan de hertog van Milaan (welk epistel voor buitenlandse vrienden van het Huis Orléans bestemd was en dat ongetwijfeld geen bakerpraatjes bevatte) dat de hoenders in de nacht dat Jeanne geboren werd in grote agitatie verkeerden; waarop de buren kwamen aanlopen en bemerkten dat madame Darc bevallen was, tot hun grote verbazing, daar niemand in het gehucht van dertig huizen wist dat zij een kind verwachtte. De verklaring lijkt ons geoorloofd, dat de baby uit Parijs daar, door ruiters geëscorteerd, die nacht werd gebracht.

Nadat Jeanne dan opgegroeid is (en, tussen haakjes, voor haar taak geprepareerd is) reist ze met een geleide naar het verblijf van de jonge koning (ook Karel VI was reeds gestorven), Chinon, en wordt er ontvangen. . . . door meer dan twee honderd edelen met hun gemalinnen, allen in statiegewaad, in de grote zaal van het kasteel. Ze spreekt bijna twee uur lang met de koning alleen en wordt daarna geheel en al in de familie opgenomen; krijgt een eigen hofstoet, een eigen standaard met het koninklijke wapen; echter met een balk er bij, het officiële teken van bastaardij; ze gaat zich (blijkens de rekeningen van de stad Orléans) kleden in de kleuren van het Huis Orléans, wat uiteraard slechts een lid van het geslacht mocht doen; kortom, alles wijst er op

dat de familie iets voor had met deze telg, die ver van huis was opgevoed en die zich tot een bekorende persoonlijkheid van thans 22 jaar had ontwikkeld. Jacoby wijst er op, dat haar bijnaam van Pucelle d'Orléans geenszins aan de stad ontleend is, daar dit in die tijden allerminst gebruik was, maar aan het geslacht, en dat het volk in Jeanne geen boerin zag, maar een prinses. En die princesselijke qualiteiten bespeurde ook terstond de hertog van Alençon, die dermate verrast was over haar paardrijden en haar hanteren van de wapenen in een spiegelgevecht, dat hij haar een prachtig rijpaard schonk. Zeer terecht maakt Jacoby de opmerking dat zoiets een boerendeern niet komt aanwaaien, en dat Jeanne wel een degelijke opleiding moet hebben genoten bij Poulangy. En wat haar verdere ontwikkeling betreft: dat zij kon schrijven (en dus ook lezen) heeft de graaf de Maleyssie duidelijk gemaakt met behulp van de verschillende handtekeningen die er van haar zijn overgeleverd — Post vertelt weer eens dat zij niet lezen of schrijven kon — en de vele door haar gedicteerde brieven verraden, behalve een persoonlijkheid, een zeer ontwikkelde geest. Uit weer andere gegevens valt af te leiden dat zij zonder dialectisch accent sprak, een volkomen zuiver Frans. Post meent dat ze vóór Chinon „nooit contact met hoge heren heeft gehad", uit alles blijkt evenwel het tegengestelde. Tijdens het proces zinspeelde Jeanne vrij duidelijk op haar hoge afkomst, en bij herhaling; tevoren had zij zich wel openlijk van koninklijken bloede genoemd (sang de France), zo in het bijzijn van de dauphin tegenover de hertog van Alençon. Daarbij was haar optreden van vorstelijke allure, en tegelijk kameraadschappelijk ten opzichte van de legeraanvoerders, waardoor zij snel populair werd. Echter volgde de staf niet steeds haar aanwijzingen en hield hij haar liefst buiten de besprekingen; zij had echter naast zich een militair adviseur, de expert Jean d'Aulon.

De gedocumenteerde uiteenzettingen van Jean Jacoby hebben de figuur van Jeanne d'Arc veel aannemelijker gemaakt dan die van de koe- of geitenmelkster. Hoe die legende in de wereld is gekomen, daarover weet hij authentieke stukken te produceren. Hij maakt evenzeer waarschijnlijk dat Jeanne door verraad in handen van de vijand viel. Doordat er uit de geringe neiging die er aan de zijde van het Franse hof bestond om haar te bevrijden of los te kopen zou kunnen blijken dat men niet voor haar lot vreesde, komt ook de veronderstelling dat de Engelsen haar niet zouden hebben laten verbranden in een ander licht te staan, nu het namelijk meer en meer aanvaardbaar wordt dat Jeanne d'Arc een halfzuster van de Franse koning was, welke men

liever vasthield als pand. Doch hierover willen wij het verder niet hebben; voldaan als we zijn, de voor de litteratuur en als bezielende kracht waardevolle legende van de veebewaakster voor een keer te hebben vervangen door het beeld van een prachtlievende prinses. Waarbij we er niet aan twijfelen, dat het grote publiek en de officiële instanties wel bij de onontwikkelde schapenhoedster zullen blijven zweren.

Naschrift

Schrijver dezes zette in het voorjaar van 1953 een artikeltje „Een Andere Jeanne d'Arc" in elkaar voor de Nieuwe Rotterdamse Courant, dat in het nummer van 6 Juni '53 werd opgenomen. De bijdrage, in dezelfde geest als het hiervóór staande artikel, maar beknopter, werd geschreven naar aanleiding van enkele weinig of geen hout snijdende stukjes in Nederlandse bladen (o.a. in De Tijd van 18 Nov. '52, in Elseviers Weekblad van 30 Mei '53 en zelfs in De Kampioen), in welke stukken Grimod werd aangevallen en de legende van het boerendeerntje gehandhaafd. Het was schrijver dezes er niet om te doen het voor Grimod op te nemen, maar allereerst om de aandacht op het levenswerk van Jacoby te vestigen, dat z.i. niet weerlegd was. Het artikel van prof. Post kende hij toen nog niet, daar dit na het afzenden van zijn kopij verscheen.

Toen er prompt een week na zijn artikel in de N.R.C. in dat blad een contra-stuk werd opgenomen, waarbij men zich geheel op prof. Post baseerde, stuurde schrijver dezes op zijn beurt een tegenstuk in, waarin hij de argumenten van Post inzake Jeanne's afkomst ontzenuwde aan de hand van Jacoby. Hij begreep wel dat een dagblad niet de plaats is om een voortgezette wetenschappelijke discussie te houden, maar hij had toch niet verwacht dat de N.R.C. zijn verweer geheel ter zijde zou leggen, zonder zelfs maar melding van het verweer te maken.

De auteur zond vervolgens zijn artikel aan de Groene Amsterdammer, die het eveneens weigerde te plaatsen, evenwel met opgave van reden: dat twee historici het opnemen er van ontrieden. Op de vraag van de schrijver, te mogen vernemen over welk bijzonder materiaal die deskundigen ongetwijfeld beschikten — materiaal dat Jacoby's opvattingen weerlegde en dat schrijver dezes, en uiteraard ook prof. Post, niet had kunnen vinden — werd geen antwoord ontvangen.

De auteur bood zijn stuk daarop aan de Gids aan. Om misverstand

uit te sluiten, zij er op gewezen, dat het er hem allerminst om begonnen was zich tot elke prijs gedrukt te zien (hij meent in de loop der jaren wel zoveel te hebben gepubliceerd dat wat regels meer of minder in druk zijn eerzucht koud laten), maar hij wilde het vraagstuk *verder* naar een oplossing brengen, en hij achtte het in het belang van het vraagstuk dat degenen die over afdoend weerleggingsmateriaal zouden beschikken daarmee voor den dag zouden komen na zijn publicatie van Jacoby's argumenten, welke bij zijn weten ook in Frankrijk niet ontzenuwd zijn (de grote collectie Jeanne d'Arc-iana, afkomstig van prof. Van Kan, in de Kon. Bibliotheek bevat niets van die aard). Hij schreef dit aan De Gids bij het aanbieden van zijn stuk, maar ook dit orgaan zag in plaatsing geen heil, noemde evenwel prof. dr D. Th. Enklaar te Utrecht als degene die de redactie bij haar beslissing had voorgelicht.

De stand is op het ogenblik deze, dat men in Nederland kan menen dat het probleem van de baan is en dat prof. Post in Studia Catholica het laatste woord in dezen heeft gesproken. Hij deed dit echter in een artikel dat in het vorenstaande als geheel weerlegd kan worden beschouwd (in zo ver het de afkomst van Jeanne d'Arc betreft). Het wachten is dus nu op prof. Enklaar — die blijkens een artikel in de Groene van Kerstmis 1954 nog het conservatieve standpunt verdedigt — en die het hiervoor staande artikel thans wel geheel zal willen ontzenuwen, ten bate van de wetenschap en van degenen die belangstellen in het probleem.

G. C.

J. M. Pluvier

ZEVEN JAAR PAKISTAN

„The British are a just people. They have left India in exactly the same state of chaos as they found it." Aldus sprak eind 1947 een in Britse dienst vergrijsde ambtenaar. De man kwam uit de Punjab en hij had alle reden tot bitterheid. De Punjab werd immers door de nieuwe grens tussen India en Pakistan middendoor gesneden, een verdeling die tot ontzettende gruwelen leidde. Op het platteland werd door gewapende groepen Hindoes, Sikhs en Moslims geplunderd, gebrand, gemoord en geschonden; hele wijken van Lahore en Amritsar gingen in vlammen op. Massale uittochten van Hindoes naar India en van Mohammedanen naar Pakistan waren het gevolg. Viel een karavaan onderweg in een hinderlaag dan werden de vluchtelingen afgeslacht. Treinen werden tot ontsporing gebracht en uitgemoord. Het dodencijfer laat zich slechts benaderen: volgens een lage schatting viel er ongeveer een half millioen slachtoffers. Deze catastrofe vond plaats op het moment dat de „Indian Independence Bill", de „nobelste wet ooit door het Britse parlement aangenomen", van kracht werd. Het was niet alleen door hen die gewend waren Aziatische gebeurtenissen door een koloniale bril te bekijken, dat de toekomst van beide staten, die onder zo sombere omstandigheden tot stand kwamen, donker werd ingezien.

Er was inderdaad alle reden om sceptisch te staan tegenover de levensvatbaarheid van de Mohammedaanse staat die door de Verdeling uit Brits-Indië was gevormd. Samengesteld uit vijf provincies, waarvan één door ruim 1500 km Indisch gebied gescheiden is van de vier andere, is Pakistan geen fraai bouwwerk. Geografisch behoort het Westelijk deel tot het Midden-Oosten, waar het dan ook op georiënteerd is, terwijl Oost-Bengalen deel uitmaakt van tropisch Zuid-Oost-Azië. Locaal patriottisme, culturele en taalverschillen tussen beide gebieden stonden — en staan — een innige eenwording in de weg. Ethnisch staan de Bengali in het Oosten ver af van de Punjabi, de Pathani en de Sindhi in het Westen en de wederzijdse verachting wordt niet onder stoelen of banken gestoken. De enige samenbindende factor is de godsdienst — niet toevallig juist die factor die de vorming bepaalde van Pakistan als staat.

De regering van Pakistan stond van meet af aan voor de problemen waarvoor iedere Aziatische regering, die de boedel van een Westerse mogendheid overneemt, zich geplaatst ziet. Het zijn de problemen

die inhaerent zijn aan het bestuur over een zgn. onderontwikkeld gebied. In dit geval werden zij echter wat urgentie betreft overschaduwd door de kolossale moeilijkheden die voortvloeiden uit de Verdeling en de machtsoverdracht. De regeerders van het op korte termijn en tegen bijna alle verwachtingen in in het leven geroepen Pakistan werden wel zeer doordrongen van de juistheid van Jinnah's woorden dat het gemakkelijker was voor de vrijheid van een volk te vechten en daarvoor in de gevangenis te belanden dan dat volk te regeren. Tot zijn geluk beschikte het land over een aantal mannen van formaat, die er in slaagden het een regering te geven, die de vuurproef doorstond. Dat het inderhaast opgezette bestuursapparaat de schokken die het bestaan van Pakistan bedreigden heeft opgevangen is een prestatie van de eerste orde.

Om met de buitengewone problemen als gevolg van de Verdeling en de vrijwording te beginnen, zij waren: de inrichting van een bestuursapparaat, de vluchtelingenstroom en de gespannen verhouding tot India.

In 72 dagen tijds moest Pakistan zorgen voor een regering, zowel voor het geheel als voor de delen. Het personeel van het Brits-Indische bestuur werd naar de overeenkomstige diensten van de beide staten overgeheveld, waarbij Mohammedanen in India en niet-Mohammedanen in Pakistan voor de keus werden gesteld. Ook de bezittingen, goederen en verplichtingen van het Brits-Indische Gouvernement moesten worden verdeeld: 17½% voor Pakistan, de rest voor India. Enige weken was men doende kantoorbenodigdheden, dienstauto's, koelinstallaties, bibliotheekinventarissen e.d. te taxeren en te schiften. Voor de onverdeelbare instellingen op Indisch gebied, musea, laboratoria, proefstations, kreeg Pakistan een vergoeding. In allerijl moesten in Karatsji een federaal en in Dacca een provinciaal regeringsapparaat worden geïmproviseerd, in steden waar de allernoodzakelijkste accommodatie ontbrak. Het vliegtuig dat het eerste dozijn ambtenaren naar Dacca bracht moest landen op een sinds de oorlog verwaarloosd, door onkruid overwoekerd vliegveld en het ontkwam op het laatste nippertje aan een botsing met een truck op een der landingsbanen. Deze bestuurspioniers schreven hun eerste orders op lege sigarettendoosjes. De ambtenaren voor Karatsji werden met Britse vliegtuigen overgebracht, daar de treinverbinding door de Punjab onveilig was en India vliegtuigen voor zijn vluchtelingen had gevorderd.

Het vluchtelingenprobleem was het tweede en het grootste vraagstuk waarmee Pakistan, vooral West-Pakistan, werd geconfronteerd.

Na de Verdeling was de uittocht der niet-Mohammedanen en de intocht der Moslims begonnen, maar tengevolge van de Punjabgruwelen werd de vluchtelingenstroom zo omvangrijk, dat men van een volksverhuizing kan spreken; bijna zes millioen mensen trokken uit India weg, ruim vijf millioen verlieten Pakistan. De gevolgen? De provincie West-Punjab verloor 80% van zijn handelaars. De Hindoe-geldschieters verlieten de dorpen. In de steden moesten de banken gesloten worden omdat de beambten verdwenen waren. Grote stukken land kwamen braak te liggen door het vertrek van Hindoes en Sikhs. Dit laatste kon rampzalige gevolgen hebben voor de oogst en de voedselvoorziening, zodat men uit de vluchtelingen die Pakistan binnenkwamen in allerijl landbouwers requireerde. Zij waren echter minder bekwaam en zij hadden minder vee, zodat de oogsten in de eerste jaren beneden het normale peil lagen. De binnenstromende vluchtelingen, van alles beroofd en dodelijk vermoeid, dikwijls ziek en vaker nog gewond, gaven de provinciale regeringen in West-Pakistan handen vol werk. De treurige stoet moest gevoed, gekleed, verpleegd en aan arbeid geholpen worden. De grote stroom van 1947/48 is opgevangen, maar vluchtelingen blijven nog steeds binnenkomen wanneer periodieke communale onlusten een gevoel van onveiligheid onder de Mohammedanen in India teweegbrengen. Oost-Bengalen had niet in die mate met dit probleem te kampen, maar wel werd deze provincie met zijn economisch achterlijke Mohammedaanse bevolking zwaar getroffen door het vertrek der Hindoes uit de openbare diensten en door de uittocht van handelaars en bankiers. Het ging er hier in de eerste plaats om de gaten in het bestuursapparaat en het bedrijfsleven op te vullen.

Slaagde men erin een bestuursapparaat op te zetten dat, zo niet aan de politieke verlangens dan toch aan de administratieve eisen, voldeed, en nam men ook met goed succes de rehabilitatie der refugees ter hand, het derde probleem waar Pakistan na de Verdeling mee te maken kreeg gaf groter moeilijkheden. Het was minder spoedeisend, maar het was aanvankelijk wel explosiever. Bedoeld wordt de kwestie van de verhouding tot India. Ondanks het feit dat beide staten op elkaar aangewezen schenen door hun gemeenschappelijke defensieproblemen, door hun economische interdependentie en door hun gezamenlijk deel uitmaken van het nieuwe Azië, waren de betrekkingen, vooral in het begin, uitgesproken slecht. De Punjabgruwelen en de daarmee samenhangende kwestie der ontvoerde vrouwen sloegen al dadelijk een diepe breuk. Het eerste jaar na de machtsoverdracht bracht de conflicten over de toetreding der vorstendommen. India annexeerde twee door

Hindoes bewoonde en geheel door Indisch gebied omringde, maar door Moslimvorsten geregeerde staten, op de aansluiting waarvan Pakistan een zij het geringe en naar het zelf inzag weinig reëele hoop had gevestigd. Maar tengevolge van gewapend Indisch ingrijpen op een hulpkreet van de Hindoese Maharadja ging ook de belangrijke staat Kasjmir, met zijn voor drie-vierden uit Mohammedanen bestaande bevolking naar India over. Het is vooral dit geschil dat de goede verstandhouding in de weg stond — en nog staat, want van toegeven hebben nòch Pakistan, nòch India willen weten. Pakistan vooral niet omdat Kasjmir het gebied is waar enkele der grote rivieren ontspringen die onontbeerlijk zijn voor de irrigatie en voor 's lands welvaart en omdat contrôle van deze rivieren door een vijandige nabuur economisch een ramp zou kunnen betekenen. Er wordt nu in Kasjmir niet meer gevochten, maar het land is verdeeld in twee parten, waarvan een onder een pro-Indisch bestuur staat en het andere wordt geregeerd door een pro-Pakistaans bewind.

De Pakistani staan wantrouwig tegenover hun reusachtige buur die bovendien tussen West-Pakistan en Oost-Bengalen ingeschoven ligt en die de land- en directe luchtverbinding tussen beide gebiedsdelen controleert. Voor een groot deel is dit wantrouwen het gevolg van het geestelijk voorbehoud waarmee de Indische leiders ingestemd hebben met de Verdeling, nl. nolens volens omdat het alternatief een bestendiging van de Britse heerschappij was. Door de Pakistani wordt gevreesd dat India er op uit is zoal niet de Verdeling ongedaan te maken dan toch hun land voortdurend dwars te zitten. Kasjmir is dan wel het belangrijkste geschilpunt, maar ook elders ligt voldoende conflictstof. Zo stonden de Pakistani bijzonder huiverig tegenover de weigering van India om de niet-gedevalueerde Pakistaanse rupee te erkennen. Het gevolg was een volledige ontwrichting van het handelsverkeer en dit terwijl India de belangrijkste handelspartner was en het agrarische Oost-Bengalen economisch als het ware bij de gratie van de industriële Calcutta leefde. Als men Nehroe mag geloven dan stonden beide landen aan de rand van de afgrond toen hij en zijn collega Liaquat Ali Khan in April 1950 te New Dehli bijeenkwamen en een accoord tekenden betreffende de behandeling en de rechten der minderheden en het tegengaan van botsingen. Kort daarop werd het handelsverkeer hervat. In Pakistan was men uiteraard trots dat de economie van het land — en vooral van Oost-Bengalen — deze vuurproef had doorstaan, maar de gehele affaire had de vrees dat India Pakistan murw wilde maken nieuw voedsel gegeven. Diezelfde vrees zit thans ook voor bij het

verzet van Pakistan tegen de ingebruikneming van irrigatiesystemen in Oost-Punjab die water onttrekken aan rivieren die voor de bevloeiing van West-Punjab van belang zijn. In de pers, in politieke redevoeringen, voor het forum der V.N. heeft men elkaar bittere verwijten gedaan. Gewapende strijd bleef weliswaar beperkt tot Kasjmir, maar niet zelden werd openlijk over de mogelijkheid van oorlog gesproken. Tot geluk van beide landen werd een matigende invloed uitgeoefend door de hoogste leiders, waarvan er intussen echter twee door extremistische elementen uit het eigen kamp vermoord zijn: Gandhi en Liaquat Ali Khan. Voor de binnenlandse ontwikkeling van Pakistan zou een oorlog een ramp betekenen, vandaar dan ook dat de verantwoordelijke staatslieden zich steeds teweer hebben gesteld tegen de aandrang tot harder optreden, die van het door verhalen van vluchtelingen opgewonden of door de pers opgehitste volk uitging.

De verhouding tot India is van grote invloed geweest op de buitenlandse politiek van Pakistan, die er begrijpelijkerwijs op gericht was zijn positie tegenover de buurstaat te verbeteren. Meer dan Rusland, waarmee men geen twist had, werd India als de potentiële vijand gezien. Had Pakistan uit hoofde van zijn deelgenootschap aan het Britse Gemenebest gemeend dat het op Engeland zou kunnen rekenen, na enkele jaren bleek het daarin teleurgesteld. Met betrekking tot Aziatische vraagstukken was voor Londen niet het woord van Pakistan, maar dat van India, als de „leider van Azië", doorslaggevend. In de Verenigde Staten had India toen eveneens nog te veel vrienden dan dat men daar voldoende steun kon verwachten. Zo kon S y m o n d s, in zijn *The Making of Pakistan* (1949) zinspelen op de mogelijkheid van toenadering tot de derde grote mogendheid: Rusland. Ideologisch stonden de regeerders van het land wel lijnrecht tegenover Moskou en nergens in Zuid-Oost Azië waren de inheemse krachten tegen het Communisme sterker dan in Pakistan, maar het religieuze gevoel en de emotionele vrees voor India schenen zwaarder te zullen wegen dan de economische consequenties van een samengaan met de Sowjet-Unie. Dat het bezoek van Liaquat Ali Khan aan Moskou door alle Pakistani, ook door hen die maatschappelijk weinig goeds van het Communisme hadden te verwachten, werd toegejuicht, gaf te denken. Een dergelijke toenadering vond evenwel niet plaats, daar de Verenigde Staten, vooral sinds het uitbreken van de Koreaanse oorlog, hun houding tegenover India wijzigden en voor hun Aziatische politiek aansluiting zochten bij regeringen van meer rechts karakter. Een militaire overeenkomst is reeds gesloten en met Turkije, dat behalve Mohammedaanse broeder

ook lid van de NATO is, is een verdrag tot stand gekomen. Terwijl India en — zoals in verband met het Zuid-Oost Aziatisch defensiepact gebleken is — ook Birma en Indonesië een neutralistische standpunt innemen in de koude oorlog tussen de Westelijke en de Communistische wereld, neigt Pakistan meer naar Westerse zijde, zij het dat het daarin niet zo ver gaat als Thailand en de Philippijnen. India zag de Pakistaanse houding niet alleen als een met het nieuwe Azië weinig solidaire, maar ook als een bedreiging van het eigen land, vooral in verband met de Amerikaanse wapenleveranties. De verklaring van premier Mohammed Ali, dat het verbond met de Verenigde Staten tegen niemand gericht is, heeft dit wantrouwen niet kunnen wegnemen. Het verbond is inderdaad niet tegen India gericht, maar het is wel voor Pakistan een welkome versterking van zijn positie tegenover dit land — meer dan een afgrendeling van eventuele aanvallen uit het Noorden, zoals de Verenigde Staten het in de eerste plaats zien.

De slechte verstandhouding tot India drukt zwaar op Pakistans geldmiddelen, waarvan jaarlijks een groot deel aan defensie wordt uitgegeven. Desondanks heeft men ten aanzien van de binnenlandse opbouw tastbare resultaten kunnen bereiken. Zoals in veel landen was het uitbreken van de Koreaanse oorlog een meevallertje voor 's lands economie, maar na deze opleving volgde een inzinking, die pas ten einde kwam toen de enigszins lusteloze premier Nazimuddin door de doortastender Mohammed Ali was vervangen. De economische toestand is thans verbeterd. De grootste problemen op economisch terrein deden zich na de Verdeling in Oost-Bengalen voor. De Hindoes hadden hier de handel, het geldwezen en het bestuur beheerst en hun overhaast vertrek bracht groot ongerief. Goede wegen waren er bijna niet en die er waren, waren evenals de spoorwegen samengeknoopt in Calcutta. De enige haven, Chittagong, was verwaarloosd. Industrieel was het land achterlijk: het bracht 75% voort van de wereldjuteproductie, maar het had geen jutefabrieken. De agrarische achterlijkheid en de armoede waren voor een groot deel het gevolg van de overbevolking en het daaruit voortvloeiende landgebrek, voor de rest van de onderdrukking der boeren door de landheren, wier belangstelling alleen uitging naar de maximaal te vragen pachtsommen. Van Pakistans 76 millioen inwoners herbergt Oost-Bengalen er 42 en de rijstproductie kan de behoeften niet dekken, zodat men met de hongersnood van 1943, die 1½ millioen Bengali het leven kostte, voor ogen, op voedselimport uit West-Pakistan is aangewezen. Het Westelijk deel stond er van meet af aan beter voor. Ook hier vormde de landbouw de basis

van de economie, maar zij was niet, zoals in het Oosten, afhankelijk van de regenval. West-Pakistan produceert niet alleen voldoende voedsel voor zichzelf, maar het heeft ook een overschot, zowel voor het Oosten als voor de export. De welvaart van Pakistan berust op de omstandigheid dat het wat voedsel betreft self-supporting is en dat het bovendien een tweetal gewassen voortbrengt, waarvoor in het buitenland een gretige markt bestaat: jute en katoen. De landbouw in West-Pakistan is afhankelijk van kunstmatige irrigatie en het kanalensysteem van de Punjab is het uitgebreidste ter wereld. De Verdeling bracht de moeilijkheid dat grote delen aan India toevielen en over het gebruik van rivierwater is het laatste woord nog niet gezegd. De bezwaren ontstaan door het wegvluchten der beste landbouwers, de Sikhs, konden worden opgevangen en de toekomst is nu vrij zeker, daar grote gebieden nog geïrrigeerd kunnen worden. Dat in dit verband de irrigatieprojecten een voornaam punt van regeringszorg vormen is begrijpelijk, temeer daar zij een uiteindelijke oplossing van het vluchtelingenprobleem kunnen brengen, terwijl zij tevens voor de opwekking van electriciteit, noodzakelijk voor de industrie, van belang zijn.

Wat deze laatste betreft: ook in dit opzicht stond West-Pakistan er na de Verdeling gunstiger voor dan Oost-Bengalen, maar het was toch voor de bewerking van katoen, huiden, wol, suikerriet en tabak grotendeels op India aangewezen. Om deze reden o.a. nam de regering de industrialisatie van het land met kracht ter hand. Kapitaal vormde een eerste vereiste voor de industriële vooruitgang, vandaar dat kapitaalsinvestering door zekere belastingmaatregelen werd aangemoedigd. De animo was overigens niet zo groot, daar de Pakistani zelf liever hun geld staken in de handel met zijn grotere winstmogelijkheden en meerdere zekerheid, terwijl de buitenlanders, alhoewel overtuigd van 's lands stabiele economische toestand, kopschuw waren zolang de betrekkingen met India nog slecht waren. De bereidheid van particuliere ondernemingen om geld in het afgelegen en vaak onrustige Oost-Bengalen te steken was bijzonder gering — en voor deze provincie was de industrialisatie juist van vitaal belang, immers noodzakelijk om de agrarische overbevolking op te vangen, de economische afhankelijkheid van Calcutta te verminderen en de inkomsten te verhogen. Een ander bezwaar vormde het tekort aan technici, dat door de regering als ernstiger beschouwd werd dan het tekort aan kapitaal. Door het opleiden van technici in het buitenland en het aantrekken van buitenlandse experts trachtte en tracht men deze moeilijkheden te overwinnen. Voor de industrialisatie van Oost-Bengalen werkte de afwezigheid

van een centraal gelegen en goed geoutilleerde haven remmend. De verbetering van Chittagong was van belang voor de import van voedseloverschotten uit West-Pakistan, maar de uiteindelijke oplossing bracht de opening in December 1950 van de haven te Chalna, waardoor tevens de overbelasting van Chittagong en van de spoorwegen werd opgeheven. Ondanks alle bezwaren vindt de industrialisatie van Pakistan, zij het langzaam, voortgang, vooral in de sectoren van jute en katoen. Beroemd is de fabriek van sportartikelen te Sialkot.

Een fundamenteel probleem vormt, zoals in alle achtergebleven gebieden, de levensstandaard van de bevolking. Een kleine groep behoort tot de sociaal uitverkorenen, terwijl de meerderheid in naar Westerse maatstaven onvoorstelbare omstandigheden leeft. „The first economic problem of Pakistan is poverty", aldus de Minister van financiën Mohamad Ali tot de studenten van Karatsji in Juli 1954. De grootste aandacht vraagt de agrarische armoede, vooral in het overbevolkte Oost-Bengalen. De oplossing hiervan ligt alweer in de industrialisatie van het land, maar deze is nog te weinig voortgeschreden om zichtbare verlichting van dit massale probleem te kunnen brengen. De vraag blijft overigens of, wanneer deze verlichting in de toekomst gebracht zal zijn, niet blijken zal dat gelijktijdig een industrieproletariaat is gekweekt, zodat alleen het zwaartepunt van het probleem is verlegd. Inmiddels zijn er wel in twee provincies wetten tot stand gekomen, die er op wijzen, dat de regering zich bij de leniging van de sociale nood niet beperkt tot maatregelen die weliswaar goedbedoeld zijn, maar die niet meer dan tijdelijke opluchting kunnen geven, doordat zij slechts verbeteringen aan het oppervlak brengen zonder tot de wezenlijke oorzaken van het kwaad door te dringen. Bedoeld worden de *Tenancy Acts* in Oost-Bengalen en Sindh, die als *Magna Charta* der *Haris,* der pachters, worden beschouwd, omdat zij dezen verlosten van de druk die sinds eeuwen door de landheren op hen werd uitgeoefend. Het mes sneed bovendien aan twee kanten, daar de uitschakeling van de landheren als belastinggaarders de provinciale inkomsten van Oost-Bengalen ten goede kwam, terwijl de opheffing der horigheid in Sindh de vluchtelingen bereidwilliger maakte om van de Punjab naar deze provincie te trekken en de boeren in Sindh zelf, door het gevoel van economische onafhankelijkheid, minder onverschillig tegenover hun taak kwamen te staan. Het is echter de vraag of en in hoeverre de regering van Pakistan een revolutionnair getinte sociale politiek zal entameren. Aandrang om een dergelijke politiek te voeren als middel om een sterke communistische beweging de voedingsbodem te ontne-

men is er niet. De Moslim Liga is burgerlijk van karakter en haar politiek is naar rechts gericht, maar het is mogelijk dat de algemene verkiezingen haar in radicaler zin zullen doen ontplooien, daar de samenbindende kracht van de partij niet gevormd wordt door de sociale status van haar aanhangers, maar door de religie die alle maatschappelijke groepen omvat. Nu is het echter nog te vroeg om te oordelen.

Dat die algemene verkiezingen, anders dan in India, Ceylon en Birma, nog gehouden moeten worden, hangt samen met het laatste grote probleem: de binnenlandse staatkundige vormgeving. Tot voor kort, zeven jaar na de vrijwording, stond Pakistan onder een interimbestuur van mannen die onder vigueur van de Indische Regeringswet van 1935 en op basis van het beperkte en indirecte Britse kiesrecht werden aangewezen. Als parlement fungeerde een Grondwetgevende Vergadering, waaraan de centrale regering verantwoordelijk was.

Dat het parlement in de zware maanden na de vrijwording de aandacht meer nodig had voor andere zaken, dat zij zelfs lange tijd niet kon vergaderen daar vele leden belangrijke centrale of provinciale bestuursposten bezetten waar zij onmisbaar waren, zodat de werkzaamheden aan de nieuwe grondwet moesten worden uitgesteld, is begrijpelijk. Sinds men aan het constituerende werk getogen is heeft men het kiesrecht voor de provinciale wetgevende vergaderingen algemeen gemaakt — ook voor vrouwen — en voorbereidingen getroffen tot het gelijkmaken van het bestuur in Balutsjistan aan dat der andere provincies: Balutsjistan werd nl. door een vertegenwoordiger van de Gouverneur-Generaal geregeerd, terwijl West-Punjab, Sindh, Oost-Bengalen en de Noordwestelijke Grensprovincie wetgevende vergaderingen en daaraan verantwoordelijke ministeries bezaten.

Ten aanzien van de federale constitutie heeft de Constituante op 12 Maart 1949 door de *Objectives Resolution* de beginselen, waardoor zij zich zou laten leiden, vastgesteld. Een belangrijk stuk, omdat het uiting gaf aan het verlangen het regeringsbeleid op democratische leest te schoeien. Dat het bovendien gebaseerd moest zijn op de Islam is inmiddels ook uitgemaakte zaak: in het ontwerp staat de bepaling dat geen wet mag worden aangenomen die in strijd is met de Heilige Koran of de Sunna, — een buiging voor de orthodoxe groepen die grote invloed hebben op de massa, niet op de intelligentia. Godsdienst en democratie dus, twee grondbeginselen, die, gezien het karakter van de Islam, niet met elkaar in strijd behoeven te zijn. Het is niet zo dat de factor Islam zal leiden tot een Moslimse theocratie, spookbeeld voor de Hindoes, maar het is wel waarschijnlijk dat het politieke en maat-

schappelijke leven in belangrijke mate door de religie zal worden doordrongen. Het is immers voorwaarde dat Pakistan, in naam van de Islam tot stand gekomen, omdat de Mohammedanen er niet zeker van waren of hun religieuze, politieke, culturele en economische rechten in een onverdeeld India voldoende zouden zijn gewaarborgd, op grondslag van die godsdienst wordt opgetrokken, aangezien anders de ideologische basis van de Moslim-staat en daarmee het principe van de Verdeling wordt aangetast. Om diezelfde reden wil men ook de aansluiting van Kasjmir bij India niet erkennen.

Volgens de plannen zou algemeen kiesrecht het fundament vormen van Pakistans democratisch bestel. Het kiesstelsel was echter zo ingericht, dat voor de minderheden een bepaald aantal zetels in het parlement zou worden gereserveerd en dat de verschillende geloofsgemeenschappen op afzonderlijke kieslijsten zouden worden ingeschreven. De consequentie was dat de Hindoes, nog altijd 14% van de totale bevolking, daarmee politiek op het tweede plan zouden worden gehouden. Het motief was alweer het oude wantrouwen, dat maakte dat de Hindoes als vijfde colonne van India gezien worden en het ziet er ook niet naar uit, dat de Mohammedanen genegen zijn de Hindoes als gelijkgerechtigde staatsburgers te beschouwen. Het enige voordeel van de gesplitste kiezersgroep zou zijn, dat de zgn. „scheduled classes" een kans kregen op vertegenwoordiging in het parlement, maar het nadeel was dat deze als uiting van „Malanisme" bestreden maatregel een integratie van de bevolkingsgroepen tot één natie in de weg zou staan.

Er is nog een factor waardoor een hechte eenwording van Pakistan op moeilijkheden stuit: het regionale patriottisme, dat er ook voor een groot deel verantwoordelijk voor is dat de constitutie nog steeds in de maak is. Provincialisme, aldus had Jinnah gezegd, was Pakistan's grootste vloek en als men dit vergif niet zou verwijderen zou er nooit een werkelijke natie kunnen groeien. De provincie, wier invoeging in het grote geheel het grootste struikelblok vormt is Oost-Bengalen. De vertegenwoordiging van dit gebied in het toekomstig parlement vormde een belangrijk twistpunt, daar Oost-Bengalen een zetelmeerderheid eiste op grond van zijn bevolkingsaantal, terwijl West-Pakistan op zijn economisch sterkere positie wees. Een compromis is weliswaar bereikt, maar het gevoel in het Oosten dat het bij het Westen ten achter gesteld wordt, is levendig gebleven. Het — inmiddels verlaten — plan om het Urdu tot officiële taal voor het gehele land te maken was in dit verband ook niet gelukkig. De regeerders waren verstandig genoeg om, ten teken dat men de belangen van Oost-Bengalen niet ver-

gat, enkele politici uit deze provincie in het centrale bestuur op te nemen en zelfs een Bengali als Jinnah's opvolger tot G.G. te kiezen. Maar het vertrek van deze eersterangs krachten naar Karatsji liet de Oost-Bengaalse regering in handen van tweederangs leiders, aan wier bekwaamheid in bepaalde omstandigheden redelijk kon worden getwijfeld. In 1954 kwam de krachtproef tussen Karatsji en Dacca. Algemene provinciale verkiezingen bezorgden de Moslim Liga een nederlaag en brachten het zgn. Verenigd Front van Fazlul Huq in Oost-Bengalen aan het bewind. Twee maanden later was de provinciale regering afgezet: Fazlul Huq had er geen geheim van gemaakt dat hij gebelgd was over de „koloniale status" van de provincie en dat hij meer autonomie wenste. Men wantrouwde zijn loyaliteit en betichtte hem van het ergste waarvan men iemand in Pakistan betichten kan: voorstander van aansluiting bij India te zijn. Het probleem Oost-Bengalen is daarmee echter niet opgelost. Fazlul Huq was aan het bewind gebracht door de bevolking en deze is geenszins voor ongedaanmaking van de Verdeling, terwijl ook ingezien wordt dat onafhankelijkheid van een economisch onzelfstandig gebied weinig vooruitzichten biedt. Maar de Bengali hebben wel grieven tegen de centrale regering, die door de interventie bepaaldelijk niet zullen zijn weggenomen al zijn de voorwaarden voor een beter beheer thans meer aanwezig dan vroeger. Nog kan de uitspraak van Symonds, in 1949 gedaan, gelden: „Perhaps nowhere in the world may the invention of the jet-propelled airliner, which should bring Dacca within three hours of Karachi, be of such vital importance in determining political history".

Pakistan staat nog aan het begin. De financiële positie is gezond en reeds enkele jaren heeft het land een sluitende begroting. De staatkundige toestand is minder vertrouwenwekkend. Men moet toegeven dat de regering stabiel en opgewassen gebleken is tegen de geweldige moeilijkheden, maar ook dat het land volgens een één-partij-systeem bestuurd wordt. Er is ontevredenheid, vooral over het langdurig geknutsel aan de grondwet en het uitblijven der federale verkiezingen. Critiek op het regeringsbeleid heeft men ook niet voor zich gehouden, maar de oppositiegroepen kregen de kans niet voor de Moslim Liga een gevaar te vormen, door gewelddadig ingrijpen, als in Oost-Bengalen, door de *public safety ordinances,* die de regering het recht geven personen die ervan verdacht worden tegen de belangen van de staat te werken, te arresteren en zonder vorm van proces vast te houden, bepalingen op grond waarvan b.v. in Oost-Bengalen Communisten en in de Noordwestelijke Grensprovincie Mohammedaanse stamleden, die

zich met de Indische Congrespartij hadden geallieerd (o.a. de beroemde Abdul Ghafar Khan) zijn gevangen gezet, door het verbod van partijen (de Communistische), door het uitstellen van federale verkiezingen en door het afleiden van de ontevredenheid in een anti-Indische stemming. In zekere zin is Pakistan een rechtse dictatuur, zeker geen democratie in de Westerse zin van het woord.

De ontwikkeling der laatste maanden heeft niet alleen dit duidelijk getoond, maar ook de fundamentele zwakheid van de jonge staat aan het licht gebracht. Premier Mohammed Ali moest halsoverkop een reis in de V.S. afbreken om een nieuwe regering te vormen, de Constituante werd ontbonden en de ontwerp-grondwet verdween in de papiermand. Van een partijstrijd zijn deze gebeurtenissen zeker geen uiting. Het geldt hier meer enerzijds een verzet van de Oost-Bengali tegen de Constituante, waarin zij door de Moslim Liga waren vertegenwoordigd, dus sinds de provinciale verkiezingen van voorjaar '54 niet meer in overeenstemming met de werkelijke verhoudingen. Anderzijds kan men er een tegenstand in zien van de West-Pakistani tegen de ontwerp-grondwet, waarin het Oosten de overheersende positie had gekregen. De vraag is ergens gesteld of, nu de godsdienst als eenheidscement weinig kracht meer doet gelden, de regering niet het andere element van Pakistans bestaan, de vijandschap tegen India, zal aanwakkeren. Mocht dit zo zijn, dan zal dit op de internationale verhoudingen grote invloed hebben en dan zal eens te meer blijken dat de V.S., door het verbond met Pakistan, zich in Oost-Azië alleen maar in wespennesten steken.

Temidden van stromen bloed is Pakistan ruim zeven jaar geleden geboren, onverwacht voor de wereld, onverwacht voor de Pakistani, onverwacht zelfs voor hen die voor een Mohammedaanse staat in Brits-Indië hadden geijverd. Er is geen zwaan uit het lelijke jonge eendje van 1947 voortgekomen, en de vraag kan — nu des te klemmender dan enige maanden geleden — gesteld worden of het niet een lelijk jong eendje zal blijven.

Wij hebben geen reden, ons ermee te bemoeien wanneer in Frankrijk het allengs ietwat krakerige maar nog steeds prestige hebbend instituut de *Académie française* nieuwe leden benoemt. Iets anders wordt het, als zich onder die benoemingen een bedenkelijk symptoom van het Franse letterkundige en geestesleven voordoet. Dat was onlangs het geval toen men Daniel Rops tot de Onsterfelijken toeliet. Deze auteur wist in 1927 met een intelligente en actuele essaybundel, *Notre Inquiétude,* in wijde kring de aandacht te trekken. Sindsdien echter ontpopten zich bij hem enige minder gunstige eigenschappen, welke deze benoeming uiterst betreurenswaardig doen voorkomen.

De aard dier eigenschappen menen wij niet beter te kunnen signaleren dan door enkele aanhalingen uit brieven van Johannes Tielrooy; wij hebben daartoe uiteraard eerst toestemming gevraagd en verkregen. Zij vormen tevens een ongezochte hulde aan de nagedachtenis van een mens, die steeds strijdbaar op de bres stond wanneer zich de gelegenheid voordeed, de geest en de menselijkheid te verdedigen.

Eerst een brief van Tielrooy, gedateerd 30 October 1946, gericht tot de toenmalige voorzitter van „Nederland-Frankrijk":

„In mijn kwaliteit van lid van het bestuur van de afdeling Amsterdam van ons genootschap wens ik de aandacht van mijn medeleden te vestigen op de volgende passages, voorkomende in het niet lang geleden uitgegeven werk van de heer Daniel-Rops, getiteld *Jésus en son Temps.*"

1e. „De vreeslijke zwaarte waarmede de dood van Jezus op het aangezicht van Israël drukt, is er niet een, die het den mens voegt, af te wentelen" (p. 529).

2e. „Het gelaat van het vervolgde Israël beheerst de geschiedenis, maar het kan dat andere met bloed en fluim besmeurde gelaat, waarmee de Joodse menigte ook harerzijds geen medelijden gehad heeft, niet doen vergeten" (p. 526—527).

3e. (Naar aanleiding van Mattheus XXVII, 25 : „al het volk antwoordende zeide: „Zijn bloed kome over ons en over onze kinderen":

„De geseling, de doornenkroon, door welke geheimzinnige wet van herhaling en overeenstemming zijn deze smaad en deze vervolging uitgestort over dit ras dat, meer nog dan de wrede soldaten en Pilatus de schande daarvan op zich genomen had, en dat als een eer de verantwoordelijkheid voor het bloed dat vergoten moest worden, zou opeisen."

4e. (Naar aanleiding van dezelfde passage uit Mattheus):

„Deze laatste eis van het volk dat hij uitverkoren had, heeft God in zijn rechtvaardigheid ingewilligd. In de loop der eeuwen vloeit, overal in de wereld waar het Joodse ras verspreid is, bloed en tot in alle eeuwigheid zal de kreet om moord die in het praetorium van Pilatus geklonken heeft de duizendmaal herhaalde noodkreet overstemmen."

„Het was zeker niet de taak van Israël zijn God te redden na hem te hebben miskend, en daar bloed op geheimzinnige wijze bloed oproept, is het misschien ook niet de taak van de Christelijke barmhartigheid, te verhoeden, dat de gruwel der pogroms, in het verborgen evenwicht van de goddelijke wil, de ondragelijke gruwel der Kruisiging compensere" (p. 526—527).

De strekking is duidelijk. *De* Joden, niet sommige Joden, zouden de dood van Jezus gewild hebben: een bewering die niet door historische gegevens gestaafd kan worden; de evangeliën zijn op dit punt niet eenstemmig. Verder zou de mogelijke schuld van de Joden uit het begin van onze jaartelling de schuld van de nu levende, of kort geleden vermoorde, Joden impliceren: bewering die niet voor de rede te rechtvaardigen is; getracht wordt weliswaar haar door een verwijzing naar de veronderstelde wil van God aannemelijk te maken, maar het is moeilijk hierin iets anders te zien dan een farizeïsme dat de volledige miskenning inhoudt van de christelijke leer, dat God liefde is.

Het betoog is dus niet houdbaar. Maar zelfs al ware het dat, dan nog had het ogenblik om het onder de aandacht van het publiek te brengen niet slechter gekozen kunnen worden; de herinnering aan Auschwitz is nog te vers.

Welnu, deze heer Daniel-Rops komt als uitgenodigd spreker voor op het gemeenschappelijk programma van de Alliance Française, comité d'Amsterdam en van het Genootschap Nederland-Frankrijk voor het seizoen 1946/'47.

Naar mijn overtuiging behoort hij daarop, nadat zijn boek *Jésus en son Temps* hier te lande bekend geworden is, niet gehandhaafd te worden. Sommigen zullen misschien van mening zijn, dat hem verzocht zou kunnen worden, zich van uitlatingen als de geïncrimineerde te onthouden; volgens mij zou dat echter niet voldoende zijn. Deze schrijver is in mijn ogen thans volkomen gediskwalificeerd en hij zal dat ongetwijfeld ook zijn in de ogen van alle weldenkenden die, ter gelegenheid van zijn komst te Amsterdam op de hoogte gebracht zouden kunnen worden van zijn ergerlijke uitlatingen.

Ik wens mijn medeleden daarom voor te stellen, het daarheen te

leiden dat de heer Daniel-Rops van het programma geschrapt, dan wel bewogen wordt zich zelf terug te trekken. Het is, dunkt mij, in de hoogste mate onraadzaam voor ons Genootschap, voor zijn optreden zelfs maar een gedeelde verantwoordelijkheid te dragen."

Dat bovenstaande brief het beoogde gevolg heeft gehad, zal men verderop zien.

Op 26 Februari 1947 zendt Tielrooy aan Daniel-Rops een van deze ontvangen present-exemplaar van een van zijn boeken terug, en schrijf daarbij o.a.:

„. . . . Het is in ieder geval een vaststaand feit dat het tweede deel" (van uw *Histoire Sainte*) „bladzijden bevat die ik ontoelaatbaar voor de rede en in strijd met het eenvoudige fatsoen acht. Om die reden hecht ik er dan ook niet meer aan uw boeken, welke dan ook, te bezitten."

De 9e Maart d.o.v. antwoordt Daniel-Rops:

„Ik heb uw brief in goede orde ontvangen. Toen ik in 1943 het eerste deel van mijn *Histoire Sainte* gepubliceerd had, hebben de Duitsers zich gehaast het te vernietigen, omdat ze vonden dat het een te gunstig oordeel over de Joden inhield. Nu vindt gij Joden het oordeel in het tweede deel niet gunstig genoeg voor uw zaak . . . „Welf voor de Gibelijnen en Gibelijn voor de Welfen"[1]) is altijd een goed devies geweest voor werkelijk vrije mensen. Helaas, er is een tijd geweest dat Nederland doorging voor een van de toevluchtsoorden voor de geest en de vrijheid."

Hierop repliceert weder Tielrooy drie dagen later het volgende:

„Neen, meneer, het gaat niet om de *zaak* van de Joden, zoals u zegt, met de klaarblijkelijke bedoeling te kwetsen. Het gaat er om dat men mensen die in onzen tijd leven (of leefden!) niet aansprakelijk mag stellen voor de misdaden die hun verre voorouders misschien begaan hebben. Ik weet dat de leer van de Christelijke orthodoxie soms het geloof met zich meebrengt aan een dergelijke verantwoordelijkheid voor zover het de Joden betreft en ik begrijp dat, gegeven uw geloof, het idee bij u opgekomen is om het geloof aan de leer van uw kerk te onderschrijven, hoewel deze leer, op dit punt, mij in het geheel geen eerbied inboezemt, omdat ze naar mijn mening te sterk in strijd is met de menselijke rede en ook met de leer van Gods goedheid. Maar zelfs als u deze absurditeit toelaatbaar acht, dan nog zou het bovendien zaak ge-

[1]) Citaat uit Montaigne's: „De la Phisionomie". „Je fus pelaudé à toutes mains; au Gibelin j'estois Guelphe, au Guelphe Gibelin." Vert.: Ik werd door iedereen afgeranseld; voor de Gibelijn was ik een Welf, voor de Welf een Gibelijn.

weest zijn deze dingen niet zonder noodzaak onder woorden te brengen juist op het ogenblik waarop zo vele Joden de gaskamers van Auschwitz ondergaan hebben. Dat heeft degenen die hen nastaan en hun vrienden gekwetst. En het betekende een vrijpleiten van de Duitsers die op deze wijze de voltrekkers van de wil van uw wrede en wraakgierige God werden. Daar heb ik op gedoeld toen ik u ervan beschuldigde het eenvoudige fatsoen uit het oog te verliezen; en deze uitdrukking was nog te zacht.

U kunt er zeker van zijn dat deze twee verwijten niet alleen door Joden tot u gericht worden. Dat ziet u aan mijzelf, die dat noch van geboorte, noch van geloof ben."

Inmiddels heeft men, naar aanleiding van Tielrooy's eerste, hier aangehaalde brief, de toekomstige académicien te verstaan gegeven dat het in zijn belang zou zijn, te berichten dat gezondheidsredenen hem verhinderden, zijn lezing te komen houden. De heer Daniel-Rops heeft die raad opgevolgd.

Tenslotte een entrefilet, door Johannes Tielrooy gezonden aan *Combat* naar aanleiding van een bewonderende inleiding van D.-R. bij een in het Frans vertaald fragment van *Het Achterhuis* van Anne Frank in het nummer van 20 April 1950:

„De heer Daniel-Rops heeft ons in uw blad meegedeeld dat hij zijn ontroering niet heeft kunnen bedwingen bij het lezen van het Dagboek van Anne Frank. Dat is mogelijk, maar het staat te bezien of hij wel de aangewezen man was om aan deze ontroering uitdrukking te geven voor uw lezers.

De heer Daniel-Rops is n.l. de schrijver die enige jaren geleden het volgende heeft gepubliceerd. . . ." (zie de hierboven afgedrukte aan T.'s brief van 30-10-'46 ontleende citaten).

„Het schijnt mij geoorloofd, uit deze op zijn minst vreemde uitingen, die ik voor mij even stuitend als absurd acht, te concluderen dat de heer Daniel-Rops de slechte smaak heeft om in het publiek zijn medelijden te uiten met het wrede lot van een jong Joods meisje, terwijl hij meende dat het ras waartoe zij behoorde terecht door God gestraft was. En als hij spreekt over „het monster dat vele gemene streken kent" (bedoeld wordt Duitsland), dan schijnt hij te vergeten dat, naar zijn eigen zeggen, dat monster de uitvoerder geweest zou zijn van een besluit van de Voorzienigheid, dat hij tegelijkertijd verzonnen en goedgekeurd had."

Wij menen ermee te mogen volstaan, de hier gepubliceerde teksten voor zichzelf te laten spreken, en het commentaar aan de lezer te

mogen overlaten. Deze is nu in staat, zich een mening te vormen over een schrijver, die een van de hoogste voor letterkundigen bereikbare eerbewijzen van Frankrijk mocht erlangen en uit dien hoofde, op grond van geschriften waarover men zich hierboven een indruk heeft kunnen vormen, ongeacht of misschien wel mede juist om zijn levenshouding, bekleed wordt met het met gouden palmen geborduurde habijt der Onsterfelijken: uniform, steek en degen!

KORT BESTEK

Formosa — een probleempje dat zichzelf oplost

In de Daily Herald Tribune lazen wij een beschouwing over Formosa die paste bij de frontplaat van Simplicissimus welke wij tegelijkertijd onder ogen kregen. Op die plaat ziet men een stokoude chinese soldaat zich moeizaam overeind houden aan zijn geweer. Hij staat onder een glazen stolp op een eiland en een amerikaanse MP leunt tegen de stolp aan: *off limits.* Die amerikaanse krant gaf eenzelfde beschouwing als de prent, maar bracht haar onder woorden: de chinese soldaat moet de leeftijd van veertig jaar niet teboven gaan, verluidt het, want dan wordt hij als soldaat onbruikbaar. Welnu, over korte tijd zal de helft van het leger van Chiang Kai Tshek die leeftijdsgrens over zijn en nòg eventjes wachten, dan de andere helft ook. Niets doen aan Formosa, zegt de D.H.T., ssst! afblijven! De jaartjes lossen hier een probleem vanzelf op.

De bevolking van Formosa houdt niet van de chinese soldaten. Of zij wèl van rode chinese soldaten zou houden, is de vraag. Of zij er van houden zal, straks met een paar honderdduizend vreemde ouden van dagen te blijven zitten is een volgende vraag, maar wat doen al die vragen ertoe? De Formozanen zijn de laatsten die iets over Formosa te zeggen hebben.

Heim ins Reich

Horch, was kommt von drauszen rein,
Hollahi, hollaho,
Wird wohl unser Strasser sein,
Hollahiaho!
War dabei und traut sich rein,
Hollahi, hollaho,
Wird's wohl nicht gewesen sein,
Hollahiaho!

(Simplicissimus)

Het doel heiligt de klappen niet

Onze sympathie voor de jonge staat Indonesia en onze deelneming met zijn moeilijkheden mogen wij bekend achten, maar zij mogen aan onze objectiviteit niet afdoen. Daarom moeten wij bepaald ongunstig reageren op de uitlating van de officier van justitie te Djakarta, als zouden klappen niet zo erg zijn, als zij de waarheid bij de arrestanten

maar aan het licht brengen. Wij zouden niet willen herhalen wat de twee nederlandse hoogleraren hebben verklaard betreffende het complot, dat het namelijk volstrekt onzeker zou zijn geworden dat het ooit bestaan heeft. Enkele der verklaringen van verdachten en getuigen wijzen eerder in andere richting. Maar de niet weersproken verklaring van de officier van justitie laat duidelijk blijken dat er arrestanten zijn mishandeld gedurende het vooronderzoek en dat is een afschuwelijke zaak, die een eventueel „bewijs" bovendien van te voren reeds oninteressant maakt.

Het feit dat een verantwoordelijk rechterlijk ambtenaar zulk een verklaring kon afleggen is echter nog bedenkelijker dan de mishandelingen zelf. Wij weten namelijk maar al te goed, dat de politie overal ter wereld wel eens last heeft van te losse handen. Maar als zich deze ongelukken voordoen in landen die een rechtstaat nastreven, zal van overheidswege òf glashard worden ontkend òf beschaamd worden toegegeven; in beide gevallen met maatregelen, wederom verborgen gehouden of bekend gemaakt, tegen de misdrijvers, tot repressie van zulk gedrag voor de toekomst. Een toegeven met, nota bene, rechtvaardiging van mishandeling van weerloze gevangenen, door een officier van justitie, is een allerbedenkelijkste zaak. Hoe zullen de zoveel minder ontwikkelde politiemannen haar opvatten? Als hier niet snel een rechtzetting komt van hogerhand houden wij ons hart vast voor de arrestanten in Indonesia.

De firma Poujade en Samuels

De zo vaak voortreffelijke dundrukker van Oorschot heeft iets bijzonder duns gedrukt (uitgeven mag men dat niet noemen) namelijk de eerste brochure van de reeks Mandarijnen op Zwavelzuur. In deze eersteling keert zich W. F. Hermans bijtend en krabbend (schrijven mag men het niet noemen) tegen onze mederedacteur J. B. Charles. Adriaan Morriën heeft nu bij De Bezige Bij doen verschijnen een brochure getiteld *De gruwelkamer van W. F. Hermans.* Hij noemt H. daarin de dr Samuels van de Nederlandse letteren en rekent op grondige wijze met de schreeuwende kwakzalver af. Misschien zouden wij Hermans liever de Poujade van de Nederlandse letteren hebben genoemd. Of moeten wij die naam voor de dundrukker bewaren?

Het congres en de eerste violen

Het Vijfde Congres van de Partij van de Arbeid werd goed gedirigeerd. Zo goed, dat het een partijgenote tot een ontboezeming bracht in „Contact", het orgaan van de afdeling Leiden van de P.v.d.A. Onze partijgenote verklaart, dat men argwanend wordt als men een gladde, haast smetteloze harmonie verneemt, waar men verwacht had dat het knetteren zou van de dissonanten. „Je vraagt je twee dingen af: is mijn gehoor wel goed, moet ik soms nauwkeuriger luisteren, of is de directie zó goed, dat de wanklanken onmiddellijk door de dirigent worden opgevangen; laat hij zijn eerste violen direct zó de overhand krijgen dat de dissonant wordt opgelost en vergeten?"

Behalve het aangename gevoel van kracht, van deze samenkomst uitgaande en van de goede wil in dit bijeenkomen voelde zij toch ook: „Wat is die directie straf; wat weet de dirigent gòed wat hij wil; wat zijn zijn spelers volgzaam. Rood China: een dissonant; Nieuw Guinea: een noot ernaast; sympathiebetuiging aan de inheemsen van Z.-Afrika: een nootje niet helemaal zuiver; het Soc. Dem. Centrum: een wanklank; de socialisten in Duitsland: ernaast! Weg met dat al, laat de eerste violen maar flink overstemmen!"

De redactie van het blad en het afdelingsbestuur verklaren voorzichtig, dat de openhartigheid van de schrijfster weliswaar weldadig aandoet en dat haar gedachten te belangrijk zijn om die aan de partijgenoten te onthouden, maar dat zij het er verder *niet* mee eens zijn.

Waartoe deze voorzichtigheid? Wie dat vraagt, kent het klimaat van 1955 niet in Nederland en in de grote Nederlandse socialistische beweging. Wanneer zou er weer eens een *echt* congres komen, waar socialisten minder gedirigeerd over de verwezenlijking van het internationale socialisme zullen beraadslagen in plaats van over Rip Kirby en Julia? Maar wij mogen in 1955 al blij zijn, dat „Contact", zij het met een behoorlijke slag om de arm deze ontboezeming heeft durven publiceren.

EX LIBRIS

TH. OEGEMA V. D. WAL, *Practische Kleurenpsychologie,* Amsterdam, Wereldbibliotheek.

Zo ongeveer in het jaar 1934 verenigden zich een groep personen tot het destijds welbekende „Genootschap voor practische Kleurenpsychologie" met het doel, de toepassing van de psychologisch verantwoorde kleur te propageren. Deze Vereniging, die, als zovele andere verenigingen, slachtoffer der Tweede Wereldoorlog werd, wees reeds op het grote belang van de kleurenpsychologie in verband met de kleurtoepassing in scholen, ziekenhuizen, fabrieken enz., lang voordat een dergelijke kleuropvatting in Amerika tot een belangrijke beweging uitgegroeid was. Het verdwijnen van genoemd genootschap liet een leegte na, die eigenlijk nooit is opgevuld. Het was daarom voor schrijver dezes, op wiens initiatief dit genootschap werd opgericht, een zeer aangename verrassing, toen hij bovenvermeld boek op zijn schrijftafel vond. Dit is nu precies het boek, waarop de wereld der moderne kleurtoepassers reeds jaren gewacht heeft.

Inderdaad, de heer Oegema v. d. Wal heeft de coloristische literatuur verrijkt met een boek, dat een unicum is in de wereldliteratuur. Zeker, er bestaan talloze boeken, die verschillende aspecten van de kleurenpsychologie behandelen, maar geen dezer boeken is zo alomvattend en vooral zo bij uitstek practisch als Oegema's boek; geen van deze verhandelingen geeft behalve het „waarom" ook het „hoe".

Het inleidende theoretische gedeelte, hoe belangwekkend en boeiend ook, is slechts een aanloop voor de sprong naar de praktijk van de psychologische kleurtoepassing. Terecht zegt Oegema: „Want een wetenschap, hoe „belangwekkend ook, welke slechts „een philosophische of psychologische „maar uitsluitend theoretische waarde „zou bezitten, heeft in onze haastige „en vooral op het practische nut ge„richte tijd weinig recht en ook wei„nig reden van bestaan."

Deze geest ademt het gehele boek: practisch nut. In het overgrote deel van het werk geeft de schrijver dan ook zeer waardevolle richtlijnen aangaande de psychologisch gerichte kleurtoepassing op alle levensgebieden.

Als dit voor een bezonnen geleerde als de heer Oegema een verdienste mag heten, dan heeft het boek de verdienste, dat het geen spoor aanwijst van de nevelachtige fantasterij en valse romantiek, waartoe het onderwerp zich zo bij uitstek leent, wanneer het zich in handen bevindt van een van de vele beunhazen, waaraan de wetenschap der psychologie helaas zo rijk is. De kwalificatie „populair wetenschappelijk" is maar al te vaak een vlag, die een lading van ontstellende oppervlakkigheid en halve waarheden dekt. Oegema's werk is evenwel populair wetenschappelijk in de goede zin. Uit het gehele werk spreekt een enorme belezenheid en een uitgebreide, gedegen psychologische en philosophische kennis, die de lezer wordt voorgezet zonder de ballast van het vakjargon. Dit maakt het boek zo uitermate boeiend, zodat het zich als een roman laat lezen. Het richt zich niet alleen tot de kleurtoepassers en tot hen, die met kleuren te maken hebben, maar ook de ontwikkelde leek op kleurengebied kan aan Oegema's boek zijn vreugde beleven.

Ik heb een enkel bezwaar tegen het werk. Oegema staat al te gauw klaar om iemand, die op kleurengebied weleens iets gepubliceerd heeft, lof toe te zwaaien met epitheta als: baanbreker, pionier, kenner (grote) onderzoeker e.d. De geleerde schrijver verkleint daardoor onwillekeurig — in beminnelijke bescheidenheid — zijn eigen grote verdienste, ons dit werk geschonken te hebben, dat men geregeld in de hand wenst te zien van allen, die beroepshalve of alleen maar uit belangstelling zich met het kleurenvraagstuk bezig houden en dat overigens in geen enkele boekenkast ontbreken mag.

E. Rijgersberg

ENKELE NIEUWE UITGAVEN EN HERDRUKKEN UIT HET FONDS VAN DE WERELD-BIBLIOTHEEK

DE WERELD-BOOG

In flexibele band van Ap. Dekkers.
Formaat 19 × 12 cm.

61 *Shakespeare, William:*
Richard III
Het indrukwekkend drama in de meesterlijke vertaling van A. Roland Holst.
157 blz.

62 *Oegema van der Wal, Th:*
Over psychologie en persoonlijkheid
De ziel als richtsnoer der persoonlijkheid in de historie van het denken. 104 blz.

63 *Ben Gavriêl, M.-Y.:*
Vrede en oorlog van burger Mahasjavi
Een satirische kroniek van een fantasierijke Palestijnse burger, vert. door Per Olafson. 202 blz.

64 *Tonkelaar, J. F. den:*
Middelen en mogelijkheden der meteorologie
Hoe ons dagelijks weerbericht tot stand komt en tot welke doeleinden het wordt aangewend. 160 blz. Met 12 kaarten.

65 *Storm, Theodor:*
Aquis submersus
Een vertelling waarin droom en werkelijkheid elkaar ontmoeten. Vertaling Nico van Suchtelen. 110 blz.

66 *Dr J. M. Hoek:*
Grieks-Romeinse cultuur in de moderne samenleving
Over de invloed van klassiek denken en klassieke begripsvorming op ons weten van va[illegible] 10[illegible] blz.

67 *J. H. Pesta*
Brieven over [illegible]g van het jonge kind
Uit het Engels vertaald door D. Janssen. Met een woord vooraf van Mevr. C. Philippi-Siewertsz van Reesema. ± 160 blz.

68 *Guenther, Prof. Dr Konrad:*
Het leven der dieren
Vertaald en met de nieuwste inzichten der wetenschap in overeenstemming gebracht door Rinke Tolman. Plm. 120 blz.

Charles J. B.:
Het Paradijs
Een gedicht in twaalf strophen.
20.5 × 12 cm. 20 blz.

Claes, Ernest:
De Witte
De schelmstreken van een blonde, Vlaamse kwajongen. Pentekeningen van Felix Timmermans. 77ste druk. 20 × 13.5 cm. 228 blz.

Gallico, Paul:
Sneeuwvlok
Een verrukkelijk dichterlijk werkje van hoog gehalte. Vertaald door M. G. Binnendijk-Paauw. Tekeningen van D. Knight. 2e druk.
19 × 12 cm. 64 blz.

Gallico, Paul:
Het kleine wonder
De ontroerende geschiedenis van de kleine Pepino en zijn zieke ezel Violetta. Vertaald door C. E. van der Werff. Tekeningen van Edgar Norfield. 4e druk. 19 × 12 cm. 48 blz.

Koninklijke Woorden 1954
van *H.M. Koningin Juliana.*
Typ. D. Dooijes. 20 × 13.5 cm. 28 blz.

Künkel, Dr Fritz:
Opvoeding tot persoonlijkheid
Inleiding tot de Individualpsychologie van Dr Alfred Adler. Vertaling Dr P. H. Ronge.
19 × 12 cm. 13e druk. 104 blz.

Philippi-Siewertsz van Reesema, C.:
Kleuterwereld en Kleuterschool
2e druk. 20 × 13.5 cm. 354 blz. Met tabellen en talrijke exclusieve foto's.

Reber, Dr Th.:
Algemene en anorganische scheikunde
Een handboek voor allen die geen universitaire scheikunde-studie hebben gevolgd.
Vertaling Car. Dikshoorn. 24.5 × 16 cm. 472 blz. 275 ill. 137 tabellen.

[illegible]eiger, C[illegible]to:
Een man van aanzien
Het genadeloze maar zo eerlijke zelfportret van een succesrijke carrièremaker.
Vert. Mevr. C. M. Ritter-Landré. 23.5 × 15.5 cm. 202 bl

Wolff, Bet[illegible]er [illegible]ie:
Historie van [illegible] Burgerhart
52–53ste duizendtal. [illegible]9 × 12 cm.
400 blz.

VERKRIJGBAAR IN IEDERE BOEKHANDEL

Practische Kleurenpsychologie

door Th. Oegema van der Wal,

behandelt één der actueelste problemen van onze tijd: de rol van de kleur in ons bestaan.

Het is het eerste boek in onze taal, dat een psychologische basis legt voor een doeltreffende toepassing der kleur op alle dingen van het dagelijks leven.

Van dit boek, formaat 23,5 x 15,5 cm., 203 blz., met kleurschema's, moest zes maanden na de eerste reeds een tweede druk verschijnen.

Het is een uitgave van de

Wereld-Bibliotheek

Amsterdam - Antwerpen

50 JAAR WB 1905 1955

en in iedere boekhandel verkrijgbaar

HET BESTE MAANDBLAD in Nederland op kunstgebied is de

KRONIEK VAN KUNST EN KULTUUR

Abonnement fl 16.- per jaar, voor studerenden fl 11,- per jaar

Vraagt een gratis proefnummer bij Uw boekhandelaar of bij

UITGEVERIJ CONTACT
Amsterdam — Antwerpen

Zojuist verscheen

DR VICTOR E. VAN VRIESLAND:

De Vergetenen

Proza van veertig Nederlandse letterkundigen, geboren tussen 1848 en 1894, die ten onrechte in het vergeetboek zijn geraakt.

Formaat 19 x 12 cm.
IX en 281 blz.

Inlichtingen bij de Boekhandel of bij de uitgeefster

WERELD-BIBLIOTHEEK